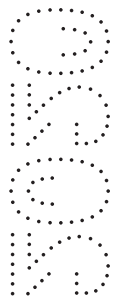

Thinknet

Med människan i fokus

En uppföljning av Politik
för gestaltad livsmiljö
2020 och medskick inför
framtida arbete

ArkDes

ThinkTank 2020

Redaktörer

Linda Kummel och
Karin Svensson

Art direction

Ivy Agency
Oscar Liedgren

Kollage

Ivy Agency
Oscar Liedgren

Grafiska illustrationer

Kari Modén

Typsnitt

Brezel grotesk
Times ten

Papper

Scandia 2000

Copyright

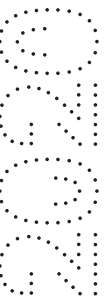
ArkDes 2020

Förord	4
Inledning	8
Vad är gestaltad livsmiljö?	9
Flera myndigheter samverkar	10
Kan gestaltad livsmiljö mätas?	11
Del ett: Hur är läget?	12
Politikens mottagande och genomslag	16
Framsteg genom samverkan	16
Staten som förebild	18
Kunskap och kompetens	23
Forskning och innovation	23
Förutsättningar att påverka	24
Långsiktiga värden – hållbarhet och kvalitet	29
Gestaltade livsmiljöer – för vem?	29
Intervju Christer Larsson	30
Intervju Helena Bjarnegård	34
Intervju Lars Amréus	38
Intervju Lena From	42
Intervju Kieran Long	46

ArkDes

Del två: Prioriterade utmaningar	50
<i>Klimatfrågorna</i>	53
Anders Kling: Hur gestaltar vi för framtidens generationer?	54
<i>Barnperspektivet</i>	60
Lena Jungmark: Hur ska barnen få plats i staden?	61
<i>Universell utformning</i>	66
Per-Olof Hedvall: Hur designar vi ett samhälle för alla?	68
<i>Trygga gemensamma rum</i>	74
Linda Kummel: Hur skapar vi trygghet i de gemensamma rummen?	78

Del tre: Vägen framåt – medskick till framtida arbete	80
En bred politik men smala uppdrag	83
Ökad kunskap ger delaktighet	84
Dålig gestaltning kostar	84
Hållbarhet i upphandling	84
Förebildlighet ger stolthet	85
Flexibilitet och återbruk	85
Gemensamma rum	85
Vägen framåt	85
Källor	86
Enkätundersökningar och statistik	86
Intervjuade personer 2018–2020	86
Rapporter/Artiklar	87

Thinknet

Installationen Infeld av Linda Tegg är en del av ArkDes arbete med ekosystemtjänster inom Rådet för hållbara städer. FOTO: JOHAN DEHLIN

ARKDES ÄR HEDRADE ÖVER att vara en av de nationella myndigheter som är delaktiga i att uppfylla målsättningarna inom Politiken för Gestaltad livsmiljö – den nationella arkitektur-, form- och designpolitiken.

Politiken är, även ur ett internationellt perspektiv, en av de mest ambitiösa inom sitt område. Den prioriterar design i alla dess former, som en disciplin med möjlighet att skapa kvalitet i våra städer, och som ett sätt att tänka för att skapa positiva effekter i vårt samhälle. Det har gått två år sedan politiken antogs av riksdagen, och arbetet har sedan dess påbörjats på flera fronter. De samarbeten som politiken har lett till är unika och fulla av möjligheter. Kombinationen av den kunskap som finns hos nationella myndigheter, och i samarbeten mellan kommuner och städer, har stor potential.

Denna publikation, som är skriven av ArkDes, uppfyller regeringens uppdrag till oss om att följa upp och utvärdera utfallet av politiken, med förslag på åtgärder som kan vidtas för att stärka dess genomslag. Det bakomliggande syftet med politiken, att skapa bättre förutsättningar för stadsutveckling, tar såklart aldrig slut. Det är en oändlig uppgift. Och med den omfattningen det innebär, är det ingen enkel uppgift att mäta framgången i ett dokument. Så, vårt svar på denna kluriga fråga är att ge ut en årlig rapport.

Vi har skrivit denna rapport utifrån perspektivet av våra egna kunskapsområden – stadsbyggnad, arkitektur och design. Vi har också haft en tät dialog om innehållet tillsammans med våra samverkansmyndigheter. Du kommer få ta del av intervjuer med representanter från Riksantikvarieämbetet, Statens konstråd och Boverket, vilka alla är myndigheter som vi har haft mycket samarbete med genom Politiken för Gestaltad Livsmiljö, och du får höra deras egna ord om hur de ser på de senaste två årens

utveckling. Vi är tacksamma för deras inspel till rapporten, och för deras engagemang för att uppfylla politikens mål. Tillsammans med dem samverkar ArkDes om målsättningen att bistå Sverige i att bygga platser som vi kan vara stolta över på lång sikt.

Denna publikation beskriver bara några av de många initiativ som har vuxit fram under de två senaste årens arbete med politiken. Det skulle vara omöjligt att i detalj beskriva varje del inom alla pågående initiativ, men vi hoppas att det du får ta del av ger en rättvis bild över arbetets omfattning. Till detta har vi adderat en rad texter som skrivits av externa parter, som går på djupet med prioriterade frågor. Deras perspektiv har varit ovärderliga för att ge publikationen en bredd, och för att ge inspiration inför framtiden. Slutligen pekar vi på ett antal områden kopplat till Gestaltad livsmiljö som vi anser behöver uppmärksammas särskilt. Dessa prioriteringar är i det här läget generella, och speglar omfattningen av politikområdet, men det är tydligt att vissa områden inom politiken inte har fortskridit i samma takt som andra. Under de kommande åren räknar vi med att våra rekommendationer kan bli mer specifika och än mer målinriktade.

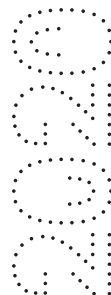
Ett av politikens viktigaste medskick är att invånarnas behov och önskemål bör vara centrala utgångspunkter för vårt arbete. En av de största utmaningarna som samhällsutvecklingen står inför är hur invånare ska kunna involveras på ett meningsfullt sätt, inom beslut kopplade till hur deras närmiljöer förändras. Rapporten lyfter fram vikten av att våra städer och platser bör skapas i samspel med människorna som bor där, och att vi kommer att behöva banbrytande innovationer om vi ska kunna uppfylla den potential som finns inom detta område.

Vi hoppas att denna rapport visar på det arbete som fortgår med att uppfylla de möjligheter som finns inom Politik för

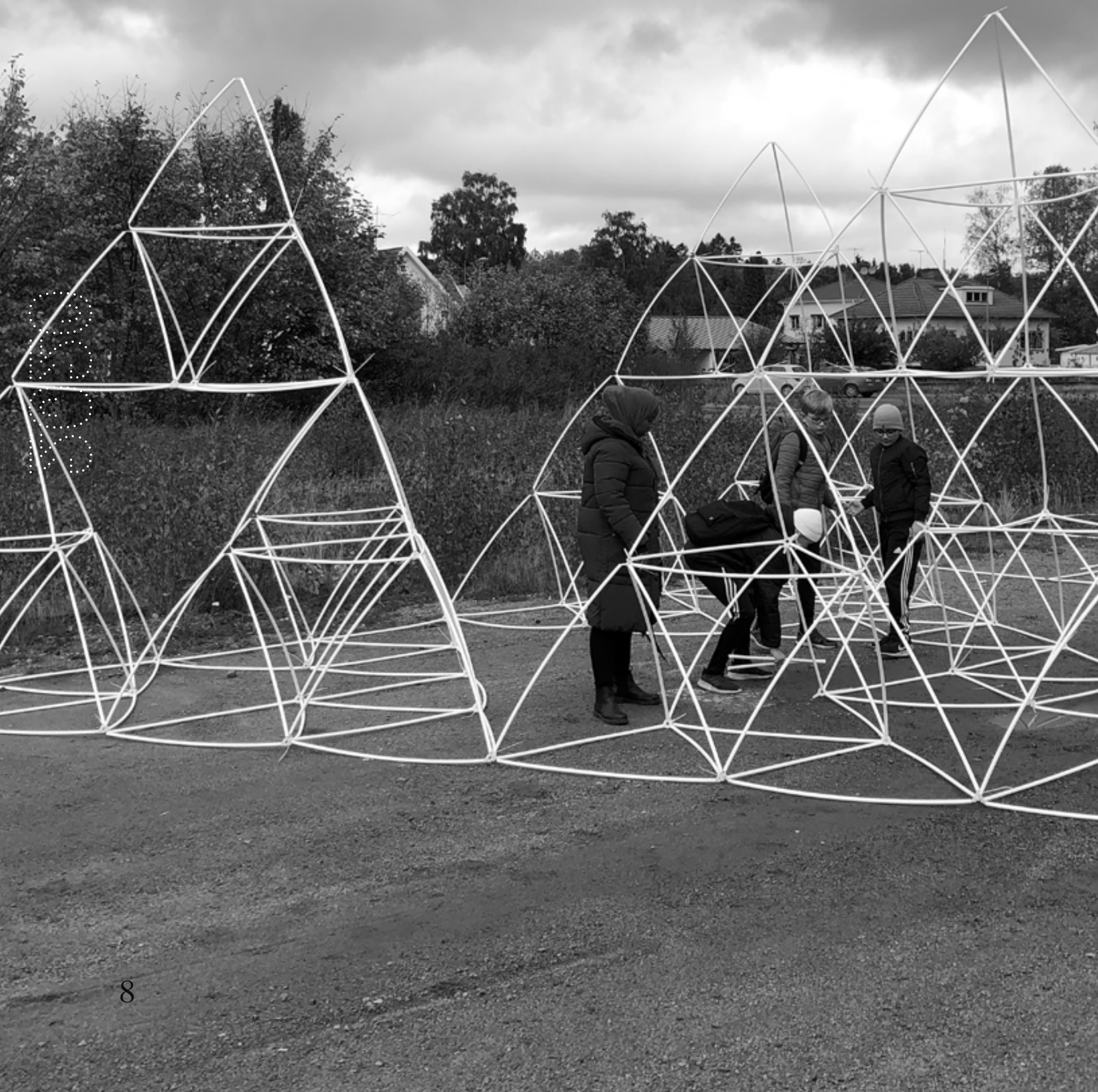
Gestaltad livsmiljö, och vi på ArkDes ser fram emot arbetet med nästa års rapport och då se vilka ytterligare steg som har tagits fram till dess.

Denna rapport är den första i en serie av årligen återkommande publikationer som är en del av vårt uppföljningsuppdrag.

Kieran Long, Överintendent och myndighetschef ArkDes

Inledning

ATT HA ETT NATIONELLT mål för arkitektur, form och design är få länder förunnat. Sedan 2018 har vi i Sverige en politik för gestaltad livsmiljö som tar ett helhetsgrepp kring de miljöer som vi delar, platser där människor växer upp, lever och åldras.¹ Den understryker allas rätt till en god livsmiljö, de gemensamma stadsrummens olika skalor, lager och värden och lyfter fram gestaltningens betydelse för samhällsutvecklingen.

Arkitektur, design och konst har i mångt och mycket format vår värld och vår fysiska verklighet. De är verktyg för att skapa och omskapa samhället, för att realisera människans visioner om framtiden och hantera nutidens utmaningar. I vår gestaltade livsmiljö hittar vi även vår historia och de värden tidigare generationer lämnat efter sig. Men vad lämnar vi till framtidens generationer?

För att vi gemensamt ska lyckas skapa ett hållbart samhälle och platser vi kan vara stolta över behöver de professioner som arbetar med gestaltning ges möjlighet att utveckla och använda sina verktyg fullt ut: innovativa processer, medborgarinvolvering, kreativ materialanvändning, platsanpassade lösningar och framför allt: ett holistiskt synsätt.

Innan Politik för gestaltad livsmiljö beslutades av Riksdagen fanns propositionen Framtidsformer (Prop. 1997/98:117). När den presenterades, 1998, fanns höga ambitioner för arkitekturens, designens, formens och kvalitetens ökade inflytande i den fysiska miljön. I Framtidsformer pekas för första gången det offentliga rummet och den gemensamma miljöns utformning ut som ett politiskt målområde.

Över två decennier har passerat sedan Framtidsformer skrevs. Den ledde bland annat till förändringar i Plan- och bygglagen och ansvarsfördelningen för att nå politikens målsättningar tydliggjordes. Ändå kvarstår mycket. I Politik för gestaltad livsmiljö har Framtidsformers målsättningar till stor del följt med i form av delstrategier – konkretiseringar kring hur det överordnade målet skall nås – ett tecken på att politiken hittills inte nått ända fram.

Denna rapport är en analys av vad som hände sedan. Hur har Politik för gestaltad livsmiljö tagits emot? Hur har arbetet strukturerats? Och vad har det lett fram till?

I propositionen Gestaltad livsmiljö ges ArkDes i uppdrag att verka för att de mål som riksdagen har fastställt för arkitektur, formgivning och design uppnås samt att följa upp politikens genomslag på området. ArkDes ska också vid behov föreslå åtgärder för att stärka måluppfyllelsen.

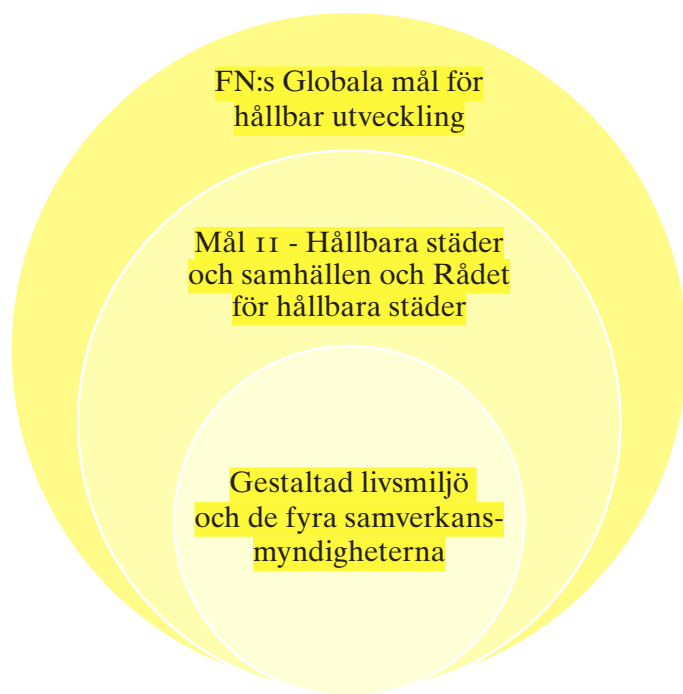
Denna rapport försöker greppa skeenden, framsteg och utmaningar från politikens antagande i Maj 2018 tills idag – Maj 2020. ArkDes avser att årligen återrapportera politikens genomslag med utgångspunkt i myndighetens ansvarsområden och kommer att utforska olika vägar för att vidga perspektiven och låta många röster komma till tals. Årets rapport bygger på ett gediget underlag av enkäter, forskningsrapporter, intervjuer och inte minst insamling av resultat från alla de projekt och uppdrag som delats ut inom ramen för gestaltad livsmiljö. I analysen av underlagsmaterialet lyftes särskilt fyra områden ut som viktiga att fokusera på under perioden. Dessa områden har därför lyfts i fyra fristående nedslag.

Vad är gestaltad livsmiljö?

Begreppet gestaltad livsmiljö har mötts av blandade reaktioner. I arbetet med denna rapport har vi mötts av både entusiasm och förvirring, en glädje över att arkitektur, form och design sätts i ett vidare sammanhang, att de gestaltande professionernas förmågor att göra rumsliga översättningar på utmaningar lyfts fram och värderas, men också en frustration över svårigheten att kommunicera begreppet till de som inte känner sig hemma i den gestaltande sfären. Så vad kommer begreppet ifrån och vad innebär det?

Gestaltad livsmiljö som begrepp myntades i direktivet till den utredning som tillsattes 2014 med Christer Larsson som

Arkitektur form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön.

Det ska uppnås genom att:

- hållbarhet och kvalitet inte underställs kortsiktiga ekonomiska överväganden
- kunskap om arkitektur, form och design utvecklas och sprids
- det offentliga agerar förebildligt
- estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden tas till vara och utvecklas
- miljöer gestaltas för att vara tillgängliga för alla
- samarbete och samverkan utvecklas, inom landet och internationellt.

särskild utredare. Begreppet omfattar förutom arkitektur, form och design även stadsbyggnad, konst och kulturmiljö. Det utgår från en helhetssyn på formandet av människans hela livsmiljö, där gestaltning är ett sammanhållet område som inbegriper samtliga ovan nämnda perspektiv och för vilket människan är utgångspunkten. Utformningen av livsmiljön ska ske med hänsyn till historiska sammanhang och sociala värden samt i relation till människans möjligheter, behov och preferenser. Eftersom begreppet berör många sakområden och professioner är samarbete mellan olika kompetenser en grundförutsättning.

Genom det nya begreppet gestaltad livsmiljö markeras en övergång från att prata om stil och estetik till att sätta människan i fokus och att prata om hur det rumsliga påverkar oss individer. Begreppet syftar till att skapa en perspektivförskjutning där de gestaltande professionernas förmåga att kombinera rumsliga processer med sociala processer betonas liksom att synliggöra hur många olika yrkeskårer påverkar en gestaltning.

Flera myndigheter samverkar

Det finns enligt regeringen fyra aktörer som är särskilt viktiga i arbetet att skapa den helhetssyn som behövs för ett framgångsrikt arbete: Boverket, Riksantikvarieämbetet, Statens konstråd och ArkDes. Detta eftersom myndigheternas verksamhetsområden tillsammans fångar den gestaltade livsmiljöns grundläggande byggestenar.

De fyra myndigheterna har genom propositionen Gestaltad Livsmiljö tilldelats både enskilda och gemensamma uppdrag. Flera av dessa uppdrag handlar om kunskapsuppbyggnad, vägledning och inte minst samverkan. Genom att sammanfoga dessa fyra myndigheters olika perspektiv var ambitionen att skapa en helhetsbild av begreppet Gestaltad livsmiljö. En fördjupad och stärkt samverkan är en förutsättning för att målet ska kunna nås. Syftet med denna samverkan är att öka kunskapen om och främja det långsiktiga arbetet med arkitektonisk kvalitet och omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer hos såväl allmänhet som privata och offentliga aktörer.

Regeringen har gett Boverket ett samlat ansvar för samordning, kompetensstöd och främjande insatser till offentliga aktörer på nationell, regional och lokal nivå i frågor om arkitektur och gestaltad livsmiljö. Boverket ska också bevaka utvecklingen och verka för ökad kunskap inom området samt vägleda statliga myndigheter, regioner och kommuner. Boverket har tillsatt en riksarkitektfunktion för att kraftsamla kring frågorna. Helena Bjarnegård tillträdde som riksarkitekt i januari 2019 och har sedan dess startat upp arbetet med implementeringen av politiken. Riksarkitekten har en ledande roll i en rad nätverk inom området där särskilt Rådet för hållbara städer kan knytas till arbetet med Gestaltad livsmiljö och ge frågorna ett vidare sammanhang och en strukturell hemvist. Rådet för hållbara städer utgår i sitt arbete från de delar av FN:s Agenda 2030 mål

11 om hållbara städer och samhällen som ligger i linje med regeringens »Strategi för levande städer« och »Politik för gestaltad livsmiljö«. I Rådet för hållbara städer ingår även ArkDes, Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd.

Riksantikvarieämbetet ansvarar för frågor om kulturarvet, vilket i första hand omfattar frågor om kulturlandskap, kulturmiljöer, kulturföremål och museer. I uppgiften ingår bland annat att verka för att kulturvärdena i bebyggelsen och landskapet tas tillvara samt att bevaka kulturmiljöintresset vid samhällsplanering och byggande. I myndighetssamverkan har Riksantikvarieämbetet ett stort ansvar för att lyfta fram de kulturhistoriska värden som finns i den befintliga miljön. Ansvaret tas med utgångspunkt i regeringens bedömning att fler myndigheter behöver vara involverade i och ta ansvar för att kulturmiljöfrågorna inkluderas tidigt i processer samt att de instrument som ingår i kulturmiljöarbetet tillämpas effektivt såväl lokalt och regionalt som nationellt.

Statens konstråd har till uppgift att verka för att konsten blir ett naturligt och synligt inslag i våra samhällsmiljöer. I myndighetssamverkan ska konstrådet lyfta det konstnärliga perspektivet och konstens roll i arbetet för hållbara gestaltade livsmiljöer. Statens konstråd har bland annat fått uppdraget att utveckla och sprida kunskap om offentlig konst och tillsammans med statliga fastighetsägare utveckla metodstöd för hur upp till en procent av kostnaden kan avsättas för konst när staten bygger om, till och nytt i egen regi. Syftet är att öka kunskapen om konstens betydelse för gestaltad livsmiljö och att stärka statens förebildlighet som beställare.

ArkDes ansvarar för perspektiv kopplade till både arkitektur, form och design. Som en myndighet som även har en publik verksamhet, har ArkDes i uppdrag att stärka kunskapen och främja intresset för arkitekturens, formens och designens värden för individ och samhälle samt att utgöra en mötesplats för aktörer inom verksamhetsområdet. Dessutom ska ArkDes verka för att de nationella målen uppnås, bland annat genom att bedriva och initiera forskning och genom att vara en mötesplats för personer som arbetar med arkitektur, form, design och stadsutveckling.

ArkDes har utöver att verka för att målen nås även i uppdrag att följa upp politikens genomslag och, vid behov, ge förslag på åtgärder som kan stärka måluppfyllelsen. Denna rapport är en del i det arbetet.

Kan gestaltad livsmiljö mätas?

Att följa upp politikens genomslag är en komplicerad uppgift. Målet, till och med utan sina preciseringar, är omfattande, och berör både det mjuka och det hårda, allt från känslan av stolthet och delaktighet till arbetsmiljö och klimat. Arbetet med de frågor som politiken berör sker också på många nivåer; nationellt, regionalt och lokalt, liksom i många olika typer av organisationer. Oavsett var, när och hur arbetet sker bedöms de långsiktiga konsekvenserna av politiken vara att *fler människor får tillgång till goda livsmiljöer att leva, verka och utvecklas i.*²

I dagsläget har vi på ArkDes inte de resurser som krävs för att djupdyka i hela politikens innehåll och nivåer. Vi kommer därför att utgå ifrån det perspektiv myndigheten ansvarar för att bevaka och företräda. Då målet också berör stora samhällsfrågor som exempelvis hållbarhet och segregation, och målets preciseringar, eller delstrategier, i sin tur är omfattande, kommer ArkDes att ha svårt att redogöra för en fullständig lägesbild. Därför kommer vi, varje år, att med hjälp av statistik, enkäter och intervjuer försöka ge de stora penseldragen gällande politikens genomslag och sedan ringa in ett antal aktuella teman.

I år är den röda tråden för rapporten »Människan i fokus«. En majoritet av informanterna till denna rapport har lyft den sociala hållbarheten, med människan i fokus, som politikens kärna.

Rapporten är uppdelad i tre delar. Del ett ger en översiktlig beskrivning av politik och uppdrag och en uppföljning av perioden som gått. Delen bygger på ett omfattande kunskapsunderlag: intervjuer, statistik, enkätundersökningar och forskning.

De intervjuade är ett trettiotal personer med olika bakgrund: de kommer från de statliga myndigheter och organisationer som arbetar med uppdrag kopplade till gestaltad livsmiljö, de arbetar med forskning inom akademi eller hos forskningsfinansiärerna Vinnova och Formas, de är tjänstepersoner från många av Sveriges kommuner eller så är de privatanställda arkitekter, landskapsarkitekter eller stadsplanerare. Forskning, statistik och rapporter som släppts sedan Politik för Gestaltad livsmiljö antogs 2018 ingår också i underlaget som använts i denna del.

Del två är en fördjupande del med fyra temaartiklar. Genom en strategisk växelverkan av ArkDes olika uppdrag, mötesplatsuppdraget och uppföljningsuppdraget, har barnperspektivet, klimatfrågan och ett tryggt och tillgängligt samhälle framkommit som särskilt viktiga i analysen av underlaget till denna rapport. Dessa ämnen har lyfts i dialog med ArkDes målgrupp och syns även i statistik och djupintervjuer. ArkDes har genom sitt uppdrag att verka för att målen nås också agerat på dessa sakfrågor exempelvis genom seminarier och forskningsinsatser. De utvalda temaområdena ligger också »på tvärs« genom politiken, men har inte resulterat i myndighetsuppdrag kopplade till gestaltad livsmiljö, även om myndigheterna till viss del arbetar med dessa teman. ArkDes har för avsikt att varje år belysa olika perspektiv eller lyfta olika teman som en del av rapporten.

Avslutningsvis summeras lägesbild, slutsatser och medskick i del tre. Gestaltad livsmiljö har slagit rot sedan begreppet lanserades, men fönstret är öppet för fler att stiga fram och ta ansvar för framtidens gemensamma rum!

1 Politik för Gestaltad livsmiljö (Prop.2017/18:110), beslutades i riksdagen 24 maj 2018.

2 Ur Konsekvensanalysen till Politik för Gestaltad livsmiljö (Prop.2017/18:110)

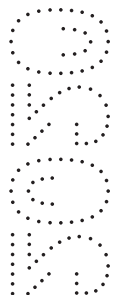

Del ett:

Hur är läget?

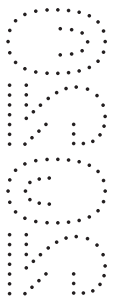

POLITIK FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ går nu in på sitt tredje levnadsår. Sedan politiken beslutades av riksdagen i maj 2018, har ett intensivt arbete inletts på flera myndigheter, regioner och kommuner för att både tolka, sprida och realisera politikens mål. I denna del av rapporten ges en överblick över det arbete som gjorts sedan politiken antogs för två år sedan. Texten bygger på statistik, intervjuer med sakkunniga och underlagsrapporter som tagits fram av ArkDes och andra aktörer under 2018–2020. Vidare har ArkDes inhämtat extern statistik samt intervjuat nyckelpersoner på övriga samverkansmyndigheter (Boverket, Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet).

Politikens mottagande och genomslag

Politikens mottagare är många, och flera aktörer ansvarar gemensamt för att det nationella målet för arkitektur, form och design ska uppnås. I propositionen pekas särskilt kommuner ut som *genomförare* av politiken. De har ett ansvar att agera förebildligt i sin roll som beställare och i skapandet av allmänna platser. Det är ett stort ansvar, men också nödvändigt i och med det kommunala planeringsansvaret.

Utöver PBL behöver kommunerna även kompletterande verktyg, såväl juridiska som ekonomiska och kommunikativa. Flera av de som intervjuats lyfter att kommunernas förutsättningar varierar både vad gäller fysiska förutsättningar och kompetens, och därmed varierar också arbetsätten. För att kommunens verktyg ska bli verkningsfulla behövs en ändamålsenlig organisation, möjlighet till jämbördig samverkan och tillgång på relevant kompetens.³

Ett verktyg för att stärka kommunens beställarkompetens är att ha en arkitekturpolicy eller ett arkitekturprogram. Enligt en enkätstudie genomförd av Sveriges Arkitekter 2019 anger 64 kommuner av 218 att de redan har eller arbetar på en arkitekturpolicy.⁴ I Boverkets senaste PBL-enkät anger 72 kommuner av 280 att de har antagna strategiska dokument. Skillnaderna kan bero på vad som avses: då arkitekturprogram eller strategier inte är PBL-reglerat kan frågorna hanteras i andra typer av dokument som i en del av översiktsplanen eller i ett kulturmiljöprogram.

Under 2018 och 2019 har flera undersökningar gjorts av kommunernas arbete med arkitektur och gestaltad livsmiljö. Sammantaget ger de en relativt tydlig bild av läget i landet.

Mottagandet av Politik för gestaltad livsmiljö i svenska kommuner och regioner har – enligt de projektledare som intervjuats – varit blandat. Många, särskilt tjänstepersoner, ser positivt på politiken och dess höga ambitioner. Politiken skapar nya och starkare argument för att satsa på god gestaltning och arkitektur. På många håll har den nya politiken också gett frågorna en skjuts, och tjänstemän ett stöd att luta sig mot. Samtidigt finns utmaningar i att gestaltungsfrågorna inte är prioriterade politiska frågor i en del kommuner och att begreppet *gestaltad livsmiljö* än så länge inte är fullt etablerat i alla sammanhang. Riksarkitektens och de fyra myndigheternas inledande år handlade därför till stor del om att synas ute i kommunerna och berätta om politiken och parallellt med detta starta upp arbetet internt med en rad uppdrag inom området som exempelvis stöd och vägledning.

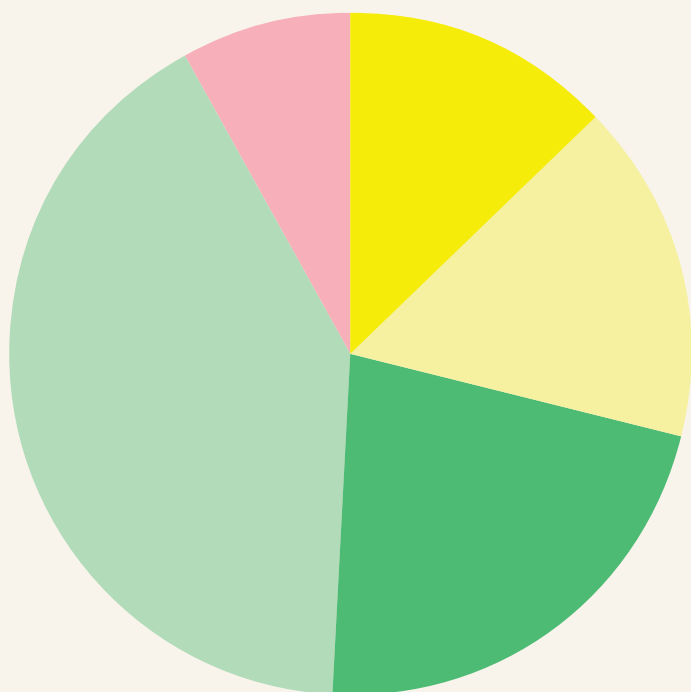
Framsteg genom samverkan

ArkDes har tillsammans med Boverket, Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd tilldelats uppdrag kopplade till Politik för gestaltad livsmiljö. Samordnad samverkan mellan de fyra myndigheterna har kommit en bit på vägen även om samtliga nyckelpersoner som ArkDes intervjuat framhåller

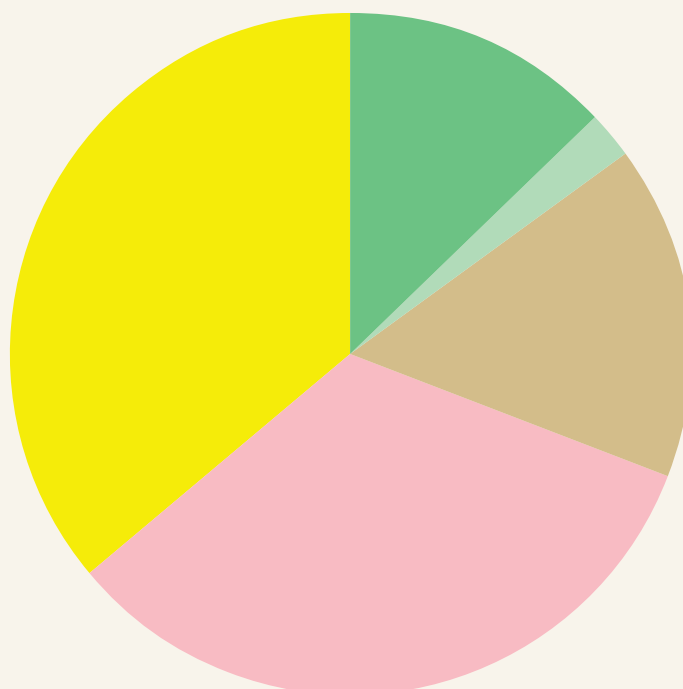
↓ Förekomst av arkitekturpolicyer i kommunerna

- 13% Policy
- 16% Arbete pågår
- 22% Avser påbörja
- 41% Avser inte påbörja
- 8% Inte bedömda som arkitekturpolicy

↓ Orsaker till varför kommuner inte tar fram en arkitekturpolicy

- 13% Inget behov, 16 svar
- 2% Politisk oenighet, 2 svar
- 16% Brist på arkitekturkompetens, 20 svar
- 33% Kommunens politiker har andra prioriteringar, 41 svar
- 36% Tidsbrist hos tjänstepersoner, 44 svar

Exempel på kunskapshöjande insatser i samverkan 2018–2020

- Konferens »Tryggare kan ingen vara«, februari 2019 på ArkDes
- Konferens »Barnens plats i staden«, mars 2019 på ArkDes
- Websändning Riksarkitektens soffa, maj 2019 på Boverket.se
- Statens stoltheter, september 2019 på ArkDes
- Arkitekturdagarna Malmö, september 2019 på Form/Designcenter
- Konferens Låt staden grönska, december 2019.

Nya rapporter och vägledningar från uppdragen

- Byggnadsanknuten offentlig konst – Kunskapshöjande insatser för förvaltning av den offentliga konsten som del av kulturmiljön, Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet (2019)
- Kulturhistoriska värden i plan- och byggprocesser, Riksantikvarieämbetet (2020)
- Exempelsamling skolor och förskolor, Boverket (2020)

att samarbetet behöver fördjupas ytterligare för att undvika dubbelarbete och parallella processer.

Gestaltningsområdet är brett och inrymmer flera perspektiv simultant, vilket gör samverkan och kunskapsutbyte mycket viktigt. Konkreta samarbeten, i uppdrag, aktiviteter eller utlysningar, lyfts av de intervjuade tjänstepersonerna fram som särskilt lyckade under den gångna perioden. Här kan exempelvis Riksantikvarieämbetets och Statens konstråds gemensamma uppdrag om Byggnadsanknuten offentlig konst nämnas.

När kommunerna har tillfrågats om sina behov kopplat till gestaltad livsmiljö önskas fler utbildningsinsatser. Det kan handla om utbildningsdagar, konferenser, temamöten, webinarier eller workshops där politiken beskrivs och goda exempel lyfts. Sedan politiken klubbades har därför flertalet sådana utbildningsinsatser genomförts. Myndigheternas webbsidor har uppdaterats och synkroniserats och en större forskningsutlysning från Formas våren 2020 har formulerats i samverkan med Statens konstråd med stöd från de övriga gestaltad livsmiljömyndigheterna för att ytterligare generera ny kunskap.

Staten som förebild

Många av Sveriges kommuner och regioner arbetar redan med enprocentsregeln⁵, medan flera statliga fastighetsförvaltande bolag och myndigheter ännu inte gör

det. 41 procent av kommunerna och 55 procent av regionerna tillämpar enprocentsregeln. Av statliga bolag och myndigheter är det i nuläget endast Akademiska hus och Trafikverket som arbetar systematiskt med konst i samband med planering och byggande.

Politik för Gestaltad livsmiljö kan vara vägledande för Sveriges kommuner och regioner men är styrande för statliga aktörer. De statliga aktörerna har därmed ett stort ansvar för formandet av framtidens samhällen. Det är de offentliga aktörerna som ska gå före, bidra med innovationskraft och visa vägen framåt. Här har de fyra samverkansmyndigheterna ett viktigt uppdrag, men politiken är också styrande för de statliga aktörer som bygger och förvaltar en stor del av Sveriges bebyggda miljö. De statliga aktörer som igår i konstellationen Samverkansforum ansvarar för byggnader och fysiska strukturer motsvarande hela 15 % av Sveriges yta. Här finns en stor potential att göra skillnad!

Sedan våren 2019 ingår Boverket i Samverkansforum och sedan juni 2020 är också ArkDes och Statens konstråd adjungerande till Samverkansforums nätverk för arkitektur och kulturmiljö. Inom ramen för detta arbete finns stora förhoppningar om att höja kompetensen kring arkitektur och gestaltungsfrågor så att de statliga byggaktörerna kan ses som förebildliga ur ett gestaltungs-perspektiv. En viktig milstolpe som uppnåtts efter politikens antagande är också att Upphandlingsmyndigheten i juni 2020 fick i uppdrag att

Följa upp målet för politikområdet (ArkDes)

Följa utvecklingen och ge stöd till ArkDes (Boverket)

Samordna statliga myndigheters främjanden insatser (Boverket)

Främja arkitekturkvalitet (Boverket)

Regionala noder Gestaltad livsmiljö (ArkDes)

Stödja länsarkitekter (Boverket)

Följa och sprida rättsutvecklingen (Boverket)

Vägleda kommuner och landsting (Boverket)
Rymmer flera olika deadlines.

Utveckla vårdens miljöer (Boverket)
Rymmer flera olika deadlines.

Hur bild- eller formkonstnärlig gestaltning kan integreras när staten bygger
(Statens konstråd) 2017–2020

Kunskapsnav offentlig konst (Statens konstråd) 2018–2020

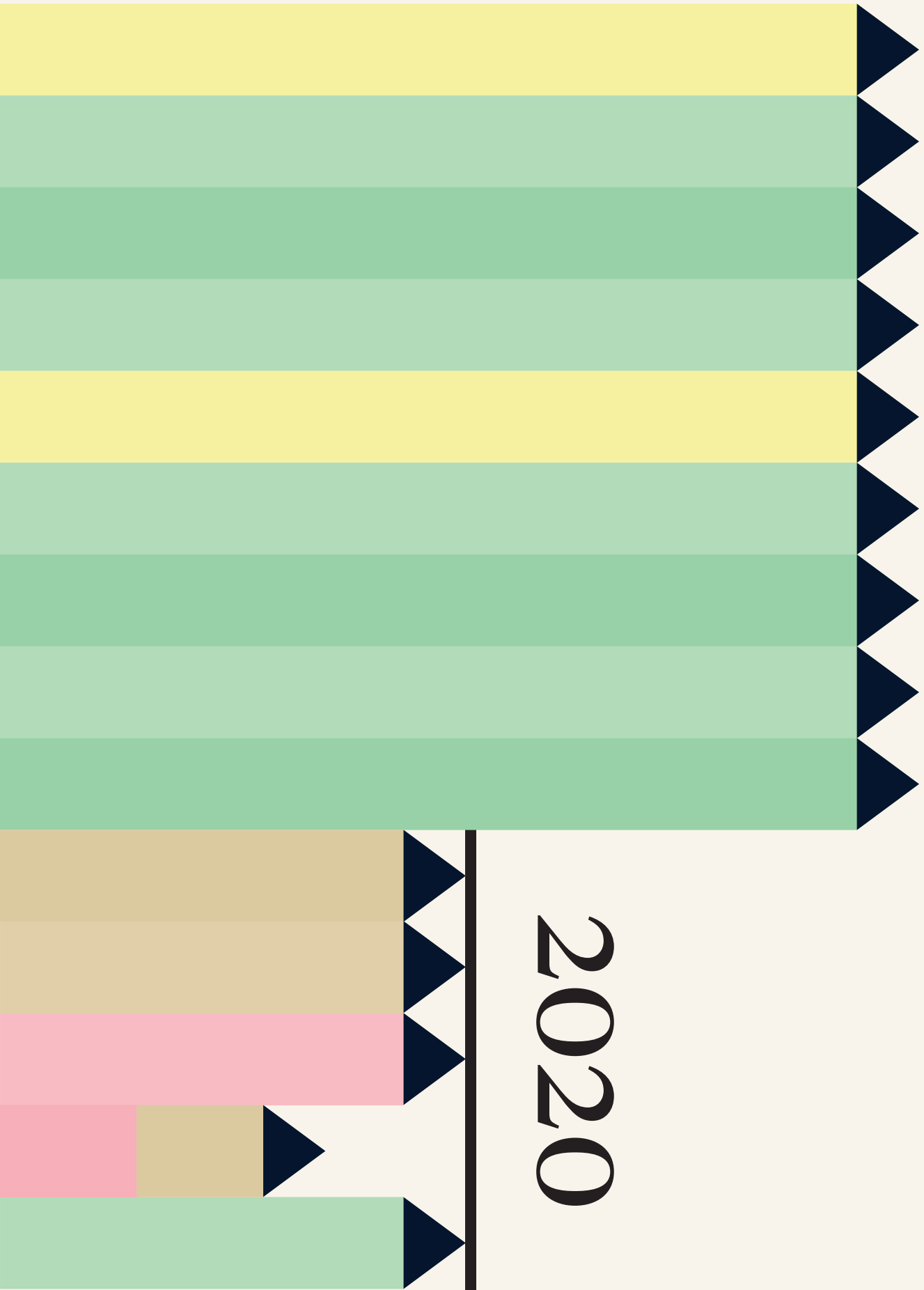
Kulturhistoriska värden i plan- och byggprocessen
(Riksantikvarieämbetet) 2019–2020

Byggnadsanknuten offentlig konst
(Riksantikvarieämbetet + Statens konstråd) 2018–2019

Utveckla skolans och förskolors miljöer (Boverket) 2018–2020

2020

se över hur kvalitetsfrågorna inom arkitektur och gestaltad livsmiljö kan stärkas. Uppdraget skall redovisas 2022.

Genom Samverkansforum och andra samverkanskonstellationer finns goda möjligheter att stötta varandra och att dela med sig av kunskap och erfarenheter i arbetet med att skapa platser att vara stolta över. Här finns en stor potential att göra skillnad!

Kunskap och kompetens

För att politikens utfall skall vara lyckosamt krävs rätt kompetens på rätt plats. En utmaning är brist på kunskap, särskilt i kommunerna, men också hos näringsliv och akademi. Här finns ett stort behov av stöd, både vad gäller sakfrågorna som ingår i politiken, men också kring hur gestaltad livsmiljö ska kommuniceras, förankras, spridas och följas upp. Det handlar till viss del också om önskemål om hårda riktlinjer för de gestaltande professionerna. Flera av de som intervjuats beskriver en brist på personal med kunskap och erfarenhet om exempelvis processer för ökad delaktighet, kulturvärden i de befintliga miljöerna och hur den offentliga konsten kan lyftas in i stadsutvecklingsprocesser, men också en brist på verktyg för att nå ända fram med den egna kunskapen.

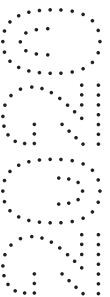
Enligt en rapport från Riksantikvarieämbetet saknar två av tre kommuner rätt kompetens för att ta hänsyn till kulturvärden i byggprocesserna, och enligt Statens konstråd är kompetenspåfyllnad viktig för att kommuner och regioner ska klara sina uppdrag kopplade till konst och kultur.

Flera av de uppdrag som initierats på de fyra myndigheterna har adresserat kunskapsbrist och behov av vägledning och lärande exempel, se illustration för en kartläggning av de fyra myndigheternas uppdrag. Flera sådana vägledning- ar eller kompetenshöjande insatser har genomförts. Inom Statens konstråds projekt Kunskapsnavet har också flera utlysningar som gjort det möjligt för kommuner och andra aktörer att lära sig mer om och komma igång med arbetet med offentlig konst.

Forskning och innovation

Inom forskning och innovation lyfts ett behov av ökad kunskap kopplat till gestaltad livsmiljö. I en intervju med representanter på forskningsrådet Formas framkommer att intresset är stort på kommunnivå, men att kommunerna har olika mognad. Vissa ligger långt framme och lyfter egna forskningsbehov, medan andra är nyfikna och vill komma igång. Svårast, bedömer både Formas och Vinnova, är att involvera mindre kommuner då forsknings- och innovationsprojekt är både tids- och resurskrävande – något de små kommunerna helt enkelt inte har råd med.

På akademisk nivå efterfrågas inte helt oväntat fler längre forskningssatsningar om stadsutveckling med fokus på hur den gestaltade miljön påverkar oss människor. För att skapa en mer dynamisk kunskapsutveckling behöver korta projekt kompletteras med fleråriga projekt där kunskap kan byggas upp över tid.

Under 2018–2019 genomfördes – på uppdrag av ArkDes – en undersökning om den praktiska forskningen som genomförs av arkitektkåren.⁷ Studien var begränsad till arkitekter och arkitektkontor i Stockholmsområdet, men ger ändå en vink om behov och möjligheter som kan vara relevanta för fler delar av Sverige. Studien visar att det på många arkitektkontor finns ett stort intresse för att utveckla ny kunskap, gärna i samarbete med andra aktörer. Problemet är att det saknas finansieringsmodeller som gör sådana forskningsinsatser gynnsamma. Då arkitekter i dagsläget fungerar som konsulter, finns sällan tid för utforskande insatser, och de får i regel inte ta del av de vinster som deras egen forskning bidrar till. Dessutom konkurrerar arkitektföretagen om en relativt liten summa pengar. Endast 4,5 % av beviljade forskningsmedel tilldelades privata företag under åren 2014–2016, en stor minskning jämfört med tidigt 1990-tal.⁸

Under samma period genomförde ArkDes Think Tank en rad informella möten med personer som arbetar med arkitektur, stadsbyggnad och design för att höra om hur de ser på den nya politiken och vilka förutsättningar de har att göra ett gott arbete utifrån den kunskap och erfarenhet de besitter. Svaren vi fick in varierade stort: en del uttryckte en oerhörd stolthet i att arbeta med frågor som påverkar så många människors vardag, andra uttryckte ett behov av att koppla det gestaltade till andra mer styrande faktorer som ekonomi och några uttryckte en frustration över att sakna mandat och ansvar. Många delade dock en stark känsla av att vilja veta mer, att våga ta plats och en önskan om att få ha på sig ledartröjan.

I den typ av forskning, som kan drivas i faktiska stadsbyggnadsprojekt, ryms stora möjligheter till innovation. Under våren 2019 genomförde därför ArkDes Think Tank en öppen utlysning på tema Gestaltad livsmiljö, med krav på samverkan mellan olika gestaltande yrkesgrupper i teamet. Utlysningen resulterade i fem projekt som samtliga hantlade hållbarhet i någon form, men vars upplägg och utfall varierade stort. Ett projekt resulterade i ett illustrerat verktyg för att fånga barns deltagande i skolbyggnadsprocesser och ett annat i en rad omsorgsfullt beskrivna illustrationer över hur befintliga byggnader kan omvandlas för storskalig självhushållning. Projektens resultat finns att läsa i sin helhet på ArkDes hemsida.

Våren 2020 genomförde Formas en forskningsutlysning om offentlig konst i den gestaltade livsmiljön i samarbete med Statens konstråd. Utlysningen riktades till forskning som belyser konstnärliga perspektiv och den offentliga konstens

roll i utformningen av hållbara gestaltade livsmiljöer. En avgränsning gjordes till det offentliga rummets utformning och konstens betydelse för utvecklingen av ett mer socialt och hållbart samhälle, som därmed, utöver konst, innefattar arkitektur, form, design och kulturmiljön. Boverket, Riksantikvarieämbetet och ArkDes har deltagit i arbetet med utlysningen och kommer under 2020 också att bidra till arbetet med utvärderingen av inkomna ansökningar för att fördela medel till de projekt som bäst uppfyller utlysningens krav. Beslut planeras fattas i slutet av september 2020. Beviljade projekt kommer att slutrapporteras i november 2024.

Förutsättningar att påverka

I det nationella målet uttrycks tydligt att *alla människor ska ha goda förutsättningar att påverka utformningen av den byggda miljön*. Det är en viktig fråga och enligt Folkhälsomyndigheten⁹ finns en tydlig koppling mellan hälsa och upplevd delaktighet. De gestaltande professionerna har en god förmåga att processleda ett ökat deltagande, om målsettingarna finns. ArkDes har därför under 2018–2020 arbetat särskilt med kunskapsinsatser kring påverkansåtgärder, medskapande och ökad delaktighet, och kommer att fortsätta detta arbete under kommande period. Även Statens konstråd har arbetat med frågan i regeringsuppdraget Konst händer (2016–2018). En av de viktigaste slutsatserna av uppdraget var att invånarinflytande kan medföra ökad kvalitet i gestaltningen och få avgörande betydelse för hur befintliga sociala och kulturella värden kan tillvaratas, samtidigt som nya skapas.

Flera kommuner i Sverige arbetar med att utveckla och testa nya metoder för dialog i syfte att bjuda in fler och öka deltagandet. Ändå är det fortfarande många som aldrig påverkat hur deras livsmiljöer gestaltas. Enligt Samhällsbarometern 2020¹⁰ upplever endast 11 % av de tillfrågade att de har god möjlighet att påverka stadens utveckling och i den nationella undersökningen som ArkDes genomförde hösten 2019 har endast hälften av de drygt 1000 tillfrågade deltagit i någon form av påverkansprocess. Lägst deltagande syns bland unga vuxna och universitetsstudenter, störst bland äldre mellan 65 och 79 år. Samtidigt visar undersökningen att det är de unga som i störst utsträckning använder de offentliga platserna och lokalerna. Det allra vanligaste sättet att påverka är, enligt ArkDes undersökning, att skriva på en protestlista, vilket särskilt personer över 50 år och i storstäderna använder som verktyg.

Open Call 2019

Fem projekt med gestaltad livsmiljö i fokus

Värm med spill, vattna med sol (Blick Arkitektur, Esam AB, Svensk Aquaponik)

Hur kan stadens outnyttjade resurser användas för att skapa mer hållbara livsmiljöer? Projektet studerade möjligheten att nyttja befintliga byggnader som resurser i att skapa nya mer hållbara livsmiljöer bland annat för matproduktion och regnvattenskörd.

Barns behov formar skolan – inkludering för framtidens lärmiljöer (Codesign, Codesign Research Studio och Rädda Barnen)

Hur kan metoder för att inkludera barn i planering och gestaltning av skolmiljöer se ut? Projektet identifierade en rad enkla insatser i skolmiljöer med utgångspunkt i barns behov.

The good, the bad, the ugly – Att ställa goda processer mot onda trender i det oömma, det spretiga och det fula (Anders Berensson Architects, Tibro Kommun, och FolkLab)

Ett samarbete mellan kommun, arkitekter, medborgare och näringsliv för att tillsammans utforska möjligheterna och experimentera med den tomma platsen mitt i stan. Här skapades ett enormt engagemang hos både allmänhet och företagare på orten med grund i en inkluderande och spännande process.

Augmented dialogue (Utopia Arkitekter och Doberman)

I projektet Augmented dialogue kombinerades expertkunskap inom arkitektur, kommunikation och teknolog och resulterade i en app för medborgardialog. I appen gavs möjlighet att se hur en byggnad skulle kunna se ut på en specifik plats genom direktvisualisering.

Mälarens lås – en associativ antologi om Stockholms potential (Jägnefält Milton Arkitekter, Marie Birde och Research and development)

Hur kan Mälaren återigen bli ett genuint och levande stadsrum? Allt material samlas i en antologi som spänner över både dåtid, nutid och möjlig framtid. Projektet resulterade i en vacker publikation som kommer att leva vidare i form av en framtida utställning på ArkDes.

ArkDes arbete med påverkan och deltagandeprocesser 2018–2020

Design och deltagande – alternativa metoder i Skärholmen, slutpresentation Aula ArkDes 2018

Seminarium om hur designverktyg kan användas för att skapa ett ökat deltagande och kunskapsinhämtning från boende i området.

Så skapas meningsfulla deltagandeprocesser, seminarium Aula ArkDes februari 2019

Seminarium i samarbete med Arkitekter utan gränser med tre exempel på medskapande och deltagande.

Stadsutveckling och design för motstridiga önskemål, seminarium auditoriet ArkDes Maj 2019

Boksläpp för Decodes rapport Stadsutvecklings och design för motstridiga önskemål med föredrag av Jonna Bornemark, Jonathan Metzger och Ann Legeby, paneldiskussion och deltagarmingel.

Novus Sverigepanelen, enkät om offentliga platser, November 2019

Nationell enkätundersökning med syfte att undersöka allmänhetens inställning till och användning av offentliga platser samt delaktighet i stadsutvecklingsprocesser i den egna närmiljön.

Följa upp politikens
genomslag och vid
behov föreslå åtgärder
för att stärka
måluppfyllelsen
(ArkDes)

Kulturhistoriska
värden i plan- och
byggprocessen
(Riksantikvarieämbetet)

Stödja
länsarkitekter
(Boverket)

Följa och sprida
rättsutvecklingen
(Boverket)

Byggnadsankuten
offentlig konst
(Statens konstråd
Riksantikvarieämbetet)

Vägleda
kommuner
och landsting
(Boverket)

Utveckla skolors
och förskolors
miljöer
(Boverket)

Kunskapsnav
offentlig konst
(Statens konstråd)

Regionala noder
Gestaltad livsmiljö
(ArkDes)

Samordna
statliga myndig-
hetersfrämjanden
instanser (Boverket)

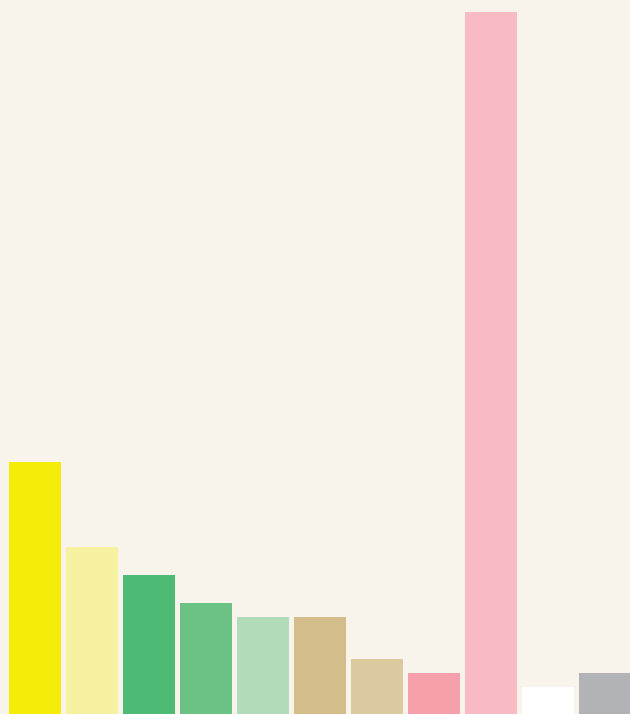
Hur bild- eller form-
konstnärlig gestaltning
kan integreras när staten
bygger (Statens konstråd)

Utveckla
vårdens
miljöer
(Boverket)

Främja
arkitekturkvalitet i
upphandling
(Boverket)

Följa utvecklingen
och ge stöd till
ArkDes
(Boverket)

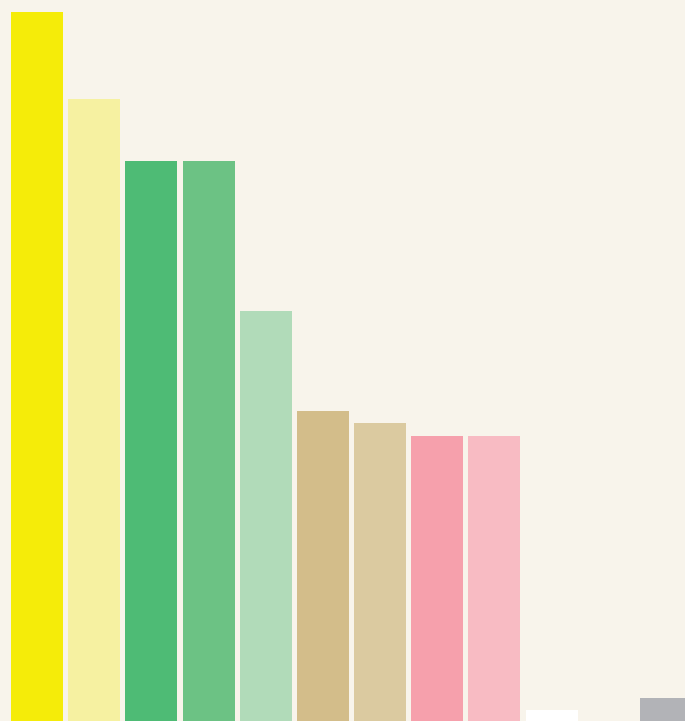

↑ Hälften har aldrig agerat i syfte att påverka utformningen av närmiljön

Fråga

Har du som medborgare någon gång agerat i syfte att påverka utformningen av din närmiljö/tätort/stadsdel? Om ja, på vilket sätt?

- Skrivit på en protestlista om ett beslut som rör den fysiska miljön – 18%
- Skickat önskemål, klagomål eller andra syn punkter i »Tyck till«-app eller liknande – 12%
- Deltagit i någon form av medborgardialog (exempelvis om utformning och innehåll av plats eller byggnad) – 10%
- Deltagit i samrådsmöte om en plan – 8%
- Skickat in medborgarförslag till kommunen – 7%
- Visste inte att jag kan påverka min stadsdels utformning – 7%
- Demonstrerat mot ett beslut om en ny byggnad, ett nytt område eller en ombyggnation – 4%
- Överklagat bygglov eller annat stadsbyggnadsbeslut. – 3%
- Nej, aldrig – 50%
- Annat sätt – 2%
- Vet inte – 3%

↑ Majoriteten tycker att grönskan är viktig att ta hänsyn till följt av trygghetsaspekten

Fråga

Är något av följande viktigt att ta hänsyn till när man planerar staden?

- Grönskan, t ex mer parker och trädplanteringar mm – 57%
- Trygghetsaspekten – 50%
- Gång- och cykelvägar – 45%
- Kollektivtrafik – 45%
- Närhet till service - 33%
- Biltrafik – 25%
- Skönhet, estetiska värden t ex husfasader – 24%
- Barnperspektivet – 23%
- Äldreperspektivet – 23%
- Annat sätt – 1%
- Inget av ovanstående – 0%
- Vet ej – 2%

Kunskapen om att det finns påverkansmöjligheter är däremot hög. Endast 7 % av de tillfrågade i ArkDes undersökning är ovetande om möjligheten att påverka utformningen av deras område eller stadsdel. Större delen av allmänheten verkar alltså veta att de kan påverka, men agerar inte av olika anledningar. Här finns goda möjligheter för de gestaltande professionerna att arbeta annorlunda – det finns en enorm kunskap och erfarenhet hos de som redan bor eller verkar i ett område, och kanske särskilt hos de som redan använder de offentliga rummen. Gestaltad livsmiljö handlar till stor del om att låta dessa röster komma till tals.

Långsiktiga värden – hållbarhet och kvalitet

Ett bärande ben i Politik för gestaltad livsmiljö är att hållbarhet och kvalitet inte skall underställas kortsiktiga ekonomiska intressen. I sin förlängning handlar det om förebildlighet, något som kan uppnås först med en god förmåga att beställa och handla upp varor och tjänster. Här ligger mycket av politikens kärna, att kunna känna igen och ställa krav, att i beställningar kunna vara tydlig med vad som förväntas och efterfrågas. I hög utsträckning innebär kvalitet och hållbarhet samma sak – att de gestaltade byggnaderna, rummen, föremålen redan tidigt i processen designas med långsiktighet och cirkularitet som utgångspunkt, med utgångspunkt i det befintliga, med omsorg om detaljer och material, och med användaren i fokus. Det handlar både om att kunna upphandla *vad* som skall uppnås liksom *hur* det ska uppnås. Först då uppnås både ekonomiska, ekologiska och sociala värden.

Sedan politikens lansering 2018 har frågan om kvalitet och hållbarhet funnits med i många av de uppdrag som bedrivs inom de olika myndigheterna, särskilt hos Boverket som har fått ett regeringsuppdrag att i samverkan med Upphandlingsmyndigheten arbeta med frågan om arkitektonisk kvalitet i upphandling. Vägledning och verktyg kommer att tas fram inom ramen för uppdraget.

ArkDes bedömning är att kunskapen om upphandling som ett verktyg för att nå ökad hållbarhet och kvalitet har ökat, men att det fortfarande är ett svårhanterat verktyg. Kvalitetsbegreppet innebär helt enkelt omätbara värden som därmed är svåra att ställa krav på i ett sammanhang där olika förslag eller anbud skall vägas mot varandra. Viktiga, men svårhanterade kvaliteter som skönhet, rekreation, sinnlighet och upplevelsevärden är inte kvantifierbara på samma sätt som ett mått på energiåtgång. Många av de som intervjuats i underlaget till denna rapport pekar på ett stort behov av vägledning om detta, men också på att det finns en diskrepans mellan de krav som ställs i olika sammanhang. Många goda exempel på hur exempelvis social hållbarhet kan hanteras i upphandlingar eller i markanvisningstävlingar har kommit de senaste åren. Samtidigt lyfter flera av de intervjuade, däribland Boverket, att det samtidigt delas ut stöd för bostadsbyggande där krav på kvalitativ gestaltning som motprestation helt saknas. Just nu byggs stora mängder nya bostäder, nya stadsdelar och nya stadsrum - det vill säga

livsmiljöer- som skall bestå under lång tid framöver. Att våra kommuner har en förmåga att beställa väl gestaltade livsmiljöer är en nyckel för politikens genomslag.

Gestaltade livsmiljöer – för vem?

Politik för gestaltad livsmiljö har människan i fokus. Sedan antagandet har ett stort arbete satts igång, och flera uppdrag pågår just nu med att ge politikens genomförare bättre verktyg för att kunna nå ännu längre i arbetet för att skapa omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön.

Samtidigt är det viktigt att också fråga allmänheten, de som faktiskt använder våra gemensamma rum. Har de haft en möjlighet att påverka utvecklingen av de gemensamma rummen? Hur används de? Av vem? Här visar ArkDes nationella undersökning att allmänheten skulle kunna involveras än mer i skapandet av framtidens livsmiljöer. Undersökningen visar att ungdomar och unga vuxna inte aktivt påverkar utvecklingen av den gemensamma miljön, samtidigt som de hör till den grupp som i högst utsträckning säger sig använda de gemensamma rummen och grönområdena. De används för att träffa vänner, titta på folk och för fysisk aktivitet. På frågan om vilka frågor som är viktigt att ta hänsyn till i planeringen av framtidens städer ligger grönskan i topp, tätt följd av trygghetsaspekten och bra gång- och cykelvägar. Kvinnor och unga vuxna sticker ut som grupper som bedömer just grönskan som mer viktig än genomsnittet, kvinnor bedömer tryggheten viktigare än män, och bland gruppen 18–29-åringar tycker nästan 60% att gång- och cykelvägar är viktiga (jämfört med genomsnittet på 45% för samtliga svarande).

3 Slutsats i Boverkets »Underlag till nationell arkitekturpolicy« (2017:12)

4 Enkätstudien finns sammanfattad i rapporten *Kommunernas arkitekturpolicyer – en kartläggning*, Sveriges Arkitekter, 2019.

5 En procentregeln har funnits sedan 1937 och innebär att *minst* en procent av budgeten vid ny-, om- och tillbyggnationer av fastigheter, infrastruktur och offentliga miljöer ska investeras i byggnadsanknuten konstnärlig gestaltning.

6 *Kulturvärden försvinner i byggprocessen - intervjuer och aktgranskning av bygglovsärende*, Riksantikvarieämbetet, 2018

7 *Arkitektens Roll – forskningsnära arkitekter i Stockholmsområdet 2018*, ArkDes och Theory Into Practice

8 Artikel i tidskriften *Arkitekten*, Januari 2018.

9 *Öppna jämförelser folkhälsa 2019*, Folkhälsomyndigheten, 2019

10 Samhällsbarometern 2020 är genomförd av Kantar Sifo på uppdrag av PE. 4602 svenskar har svarat på 20 påståenden som beskriver en välplanerad och hållbar stad inom områdena hållbarhet, stadsplanering och stadsutveckling – frågor som ligger nära Politiken för Gestaltad livsmiljö. Undersökningen är statistiskt säkerställd och representativ på riksnivå såväl som för Sveriges tolv största städer.

Christer Larsson

ARKITEKT OCH REGERINGENS SÄRSKILDA UTREDARE FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ

CHRISTER ÄR ARKITEKT OCH tidigare stadsbyggnadsdirektör i Malmö. 2014 utsågs han av regeringen som särskild utredare med uppdrag att föreslå en ny politik för arkitektur, form och design och lade 2015 fram utredningen Gestaltad livsmiljö - en ny politik för arkitektur, form och design. Sedan 2017 är Christer adjungerad professor i arkitektur vid arkitektskolan vid Lunds universitet.

2020

Politik för gestaltad livsmiljö beslutades i riksdagen i maj 2018. Vad är den största förändring som den nya politiken åstadkommit?

Begreppet Gestaltad livsmiljö har slagit rot – det har blivit en perspektivförskjutning. Från att vi har pratat om arkitektur och form har fokus i stället hamnat på de som lever i det gestaltade – människorna.

Det är en enorm kraft som har genererats, exempelvis har riksarkitekten blivit en mycket starkare position än vad jag kunnat drömma om. En annan viktig koppling är rådet för hållbara städer – att ha så många myndighetschefer i samma rum, och att de arbetar tillsammans med frågor om framtidens städer. Det är en bedrift. Jag kan också se att ny kunskap och forskning genereras exempelvis genom nya utlysningar.

Vem ser du som politikens genomförare?

I slutänden är det ju kommunerna som är genomförarna. Det är också det som är svårigheten. Det är en utmaning att få alla Sveriges kommuner att bli förebildliga, att ha förmågan att beställa och ställa krav.

Alla vi som jobbar med politiken är viktiga. Jag tror att det är arkitektkåren och konstnärerna som har goda förutsättningar till att processleda. Processen kommer att vara viktig.

Att hållbarhet och kvalitet inte underställs kortsiktiga ekonomiska överväganden är en av målets strecksatser. Varför är detta en viktig fråga?

Att ställa krav och att handla upp rätt är lite av en nyckel. Det är viktigt att kunna se till samhälleliga värden och sådana värden skapas ju över lång tid. Men det handlar också om ägardirektiv till statliga och kommunala byggaktörer. Här finns möjligheter. Processerna vi jobbar i skapar otroliga värden om vi gör rätt.

Finns det mål eller andra processer som du ser som »draghjälp« för gestaltad livsmiljö? Hur kan de hjälpa?

Barnkonventionen kommer att bli viktig. Det som är bra för barn är bra för andra grupper också.

En del av politikens målsättning är att alla skall ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön. Vad ser du som det viktigaste verktyget i det arbetet?

Det redan byggda är ju 99%. Vi måste få med rösterna från de som redan bor i staden och som använder de miljöer som finns där. Människor är så kloka och kan så mycket om den plats de bor på. Vi som arbetar med gestaltning har en roll att spela där. Vi kan kombinera rumsliga processer med sociala processer. Samtidigt är utbildningen viktig - redan i grundskolan behöver vi berätta om möjligheten och rätten att påverka!

Mycket i politiken handlar ju inte om det som ska byggas, utan om att ta vara på vad vi har men också att ställa till rätta det som blev fel. Segregationen hänger ju mycket ihop med att vi inte har en sammanhängande stad för att trafikplaneringen separerade stadsdelar och skapade avstånd. Vi måste återskapa möjligheten till kontakt mellan människor.

Vad tror du om politikens utfall om fem år?

Efter Corona kommer mycket fokus ligga på livskvalitet, och goda gestaltade livsmiljöer kan bidra till det. Där har vi som formar staden en viktig roll att spela. Då gäller det att ta plats och att vi arkitekter och gestaltare visar att vi har förutsättningarna att bidra till något bättre. Allt som sker ska ju äga rum någonstans. Vi kan gestalta de rummen.

Vad brister?

Utbildningen. De akademiska utbildningarna behöver få in begreppet tidigt så att det följer med studenterna från start, att de får en förståelse för kontext och process från start. Men jag tror också att det behövs en ökad allmän kunskap om arkitektur och stadsutveckling. Vi som arbetar med stadsutveckling kan bli bättre på att öppna upp och föra dialog, det är nästan en profession i sig, men kunskapen hos allmänheten är också viktig.

»Processerna vi jobbar
i skapar otroliga värden
om vi gör rätt.«

2020

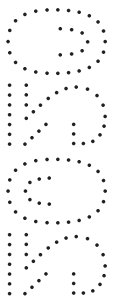

Helena Bjarnegård

RIKSARKITEKT OCH ORDFÖRANDE I RÅDET FÖR HÅLLBARA STÄDER

2020

HELENA ÄR LANDSKAPSARKITEKT OCH har haft en intensiv första period sedan hon tillträdde som riksarkitekt i januari 2019. Hon har sedan starten genomfört över 100 föredrag och workshops men också samlat myndighetschefer i Rådet för hållbara städer.

Vad är Politik för gestaltad livsmiljö för dig?

Politiken beskriver det som jag själv djupt inne tror på och anser är det viktigaste inom vårt område. Den beskriver att vi måste ha en helhetssyn på vår byggda miljö och att sätta människan i centrum. Den beskriver att alla de miljöer som finns runt omkring oss är människors livsmiljöer och att de miljöer vi skapar idag kan komma att påverka generationer framöver och den beskriver att vi kan skapa stora värden i samhället genom att utforma våra byggda miljöer på ett omsorgsfullt sätt.

Hur ser du på din roll som riksarkitekt?

Rollen handlar om att leda och samordna arbetet inom arkitektur- och gestaltad livsmiljöområdet på nationell nivå. Den handlar om att kroka arm med många och jobba brett för att vi ska få till en förändring i samhället, där vi värderar kvalitet högre än vad vi gör idag. Vi behöver jobba med både formella verktyg som regelverk och stöd men även informella som goda exempel, utställningar och att sprida kunskap från forskning. Jag tror på de goda exemplens makt och att vi måste ha tålamod...samhällsförändring tar tid.

Vilka är det som ska genomföra politiken?

Offentliga aktörer, näringsliv, akademi och civilsamhälle. Vårt uppdrag är att i första hand ge stöd till offentliga aktörer på nationell, regional och lokal nivå, men vi får inte glömma de andra aktörerna som näringslivet eller de som förvaltar. Genomförande kan bara komma till stånd genom ett stort tillsammansarbete.

En av politikens hörnstenar är att kortsiktiga ekonomiska vinster inte ska gå före kvalitet och hållbarhet. Vad tänker du om det?

När vi arbetar med den nya politiken behöver vi lyfta oss från projektperspektivet till samhällsperspektivet. Genom att arbeta på en rad fronter med en palett av åtgärder kan vi sakta men säkert förändra riktningen på hur vi arbetar i samhället. Inom Rådet för hållbara städer har vi lyft behovet av nya affärsmodeller och alternativa sätt att räkna nyttor till regeringen. Detta är ett stort omställningsarbete för samhället. Uthållighet och hårt arbete är nyckelord om vi ska lyckas.

Vi får heller inte glömma att detta är långa processer och att det vi gör ger avtryck under lång tid framöver. Beslut fattar vi här och nu, ibland tar de längre tid – kanske ett år. Ett stort stadutvecklingsprojekt brukar ta ca 10 år från planering till färdig byggnation. Ett objekt som vi bygger, en byggnad eller en anläggning, håller i runda slängar ca 100 år. En stadsstruktur vi skapar med bebyggelse, gator och offentliga rum – den kan se likadan ut 100 år senare. De beslut vi fattar idag kommer att påverka generationer av människor och vår miljö under väldigt lång tid. Vi har därför ett ansvar att tänka långsiktigt när vi gestaltar framtidens livsmiljöer.

Kan Politik för gestaltad livsmiljö ses som en grund för ett omställningsarbete?

Politiken pekar på att vi behöver bli bättre på att lyfta de kompetenser som arbetar med att fysiskt forma våra livsmiljöer. Sverige har en lång och stolt tradition inom detta område och vi behöver återigen lyfta att gestaltningskompetens är av

»De beslut vi fattar idag kommer att påverka generationer av människor och vår miljö under väldigt lång tid.«

största vikt. Allt det där som ska hända i en miljö – politiska ambitioner, allmänhetens önskemål och tekniska innovationer ska ges plats, fysiskt organiseras och formas av någon. Det gäller att det finns skickliga personer som kan göra detta och att de får ta plats i projekten.

Att sätta mål innebär alltid målkonflikter. Hur kommer vi runt det?

En viktig ingång i detta är att vända på synsättet. Under lång tid har vi valt att analysera en plats utifrån olika parametrar, vi tittar på olika mål ett i sänder och listar sedan var vi har målkonflikter. Därefter prioriterar vi bland våra målkonflikter. Detta är ett förlegat sätt att arbeta på. Vi måste arbeta utifrån en helhetssyn istället för stuprörstänk. Vi kan börja med att läsa portalparagrafen i PBL men jag tror också på att använda Agenda 2030, att använda mål 11 som en dockningsstation för att nå alla de andra målen. Alla målen i Agendan hänger samman. Arbetar vi på ett bra sätt med mål 11 så kommer vi att kunna nå en hel del av de övriga målen i agendan samtidigt.

Att ha människan i centrum och att alla ska kunna påverka utvecklingen av den gemensamma miljön är ett viktigt budskap i politiken. Hur kan vi som gestaltare arbeta med detta?

Dialog och delaktighet är viktigt och den kan se olika ut i olika projekt. Det som är viktigt är att människor som bjudits in till dialogen verkligen blir lyssnade på. De behöver se detta, inte bara genom att få återkoppling muntligen eller i

skrift, utan även genom att de kan se spår av sina synpunkter i den färdiga fysiska lösningen. En skicklig gestaltare förmår att lyssna, ta in synpunkter och forma om dessa till en riktigt härlig fysisk miljö som kan vara bra för många.

Vad ser du är den största förändringen som den nya politiken åstadkommit?

Politiken har funnits i två år och vi ska inte överskatta vad som kan hända på två år men vi ska heller inte underskatta vad som kan hända på 10 år. Genomförandet av Politik för gestaltad livsmiljö har fått en flygande start med stor uppmärksamhet. Nu gäller det att konkretisera arbetet och fortsätta ställa om samhället i den riktning som Politik för gestaltad livsmiljö pekar ut.

Vad tror du om politikens utfall om fem år?

Då hoppas jag att vi inte bara sett att det hänt saker i de projekt vi startat på statlig nivå utan även en början till förändring i samhället. Jag vill att vi ska ha målet inställt på att bli ett land där vi är stolta över våra livsmiljöer och kan vara det under lång tid framöver.

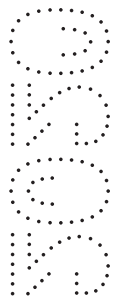

Lars Amréus

RIKSANTIKVARIE OCH MYNDIGHETSCHEF RIKSANTIKVARIEÄMBETET

LARS HAR HAFT ROLLEN som riksantikvarie sedan 2012 och var tidigare chef för Historiska museet. Lars sitter både i Rådet för hållbara städer och i Miljömålsrådet. Efter 9 år som Riksantikvarie lämnar han 2021 stafettpinnen vidare.

Politiken ses av många som ett sätt att prata om vad det som gestaltas tillför samhället, snarare än hur det ser ut. Hur tänker du kring det?

Det är ju det som är utmaningen. Här har politiken gett oss en inriktning och förutsättningarna för att tänka helhet. I takt med att allt fler inser att vi måste ställa om måste vi verkligen fundera över de här frågorna. Det gäller ju både om hur vi utformar det nya, men också de långsiktiga tidsperspektiven. Förvaltingsperspektivet. För vem bygger vi och för hur lång tid bygger vi? Det ställer helt andra krav på utformning, men också vilka material man väljer att använda sig av.

Vad tar Riksantikvarieämbetet med sig in i arbetet med politiken gestaltad livsmiljö?

Vi jobbar mycket med återanvändning, förvaltning, långsiktighet. Utan att egentligen prata om det så är det ju cirkulär ekonomi. Sedan har vi ju det grundläggande mänskliga behovet av att kunna orientera sig i tiden. Vi vet från olika studier att miljöer som är rika på uttryck från olika tidsdimensioner - där trivs människor som regel.

Möjligheten att påverka är en viktig del i Politik för gestaltad livsmiljö. Samtidigt ser vi en stor skillnad i engagemang där särskilt unga saknas i diskussionen. Hur ser du på det?

Å ena sidan är det ganska naturligt att det för unga finns annat i livet som är viktigare än att engagera sig i stadsmiljöer. Å andra sidan ser vi att det faktiskt finns unga som engagerar sig. Vi har ju haft ett fall med en av de tidigaste graffitimålningarna i Stockholm och där är det jättemånga unga som

engagerat sig. Det kommer att kunna betyda mycket för vad som är ett kulturarv och värdefulla kulturmiljöer – det sker ju en slags förhandling i samhället kring vad vi vill behålla och vad vi är beredda att ta bort. Kommer moderna inslag in och får den statusen i en bredare förhandling i samhället om kulturarv, ja då har vi brutit ny mark.

Gestaltad livsmiljö kan ju till viss del kopplas till begreppet Baukultur som används i Davos-deklarationen från 2018. Baukultur är ett gemensamt ansvar för myndigheter, organisationer och den privata sektorn. Hur ser du på de olika begreppen?

Begreppen ligger nära varandra. Det är ju ingen slump att Davos-deklarationen och Politik för gestaltad livsmiljö kom ungefär samtidigt. Det vi ser i Sverige ser vi ju på andra håll i Europa också. Vi behöver en helhetssyn, vi behöver involvera många olika aktörer och vi behöver ta ännu större hänsyn till kulturaspekterna. Vi behöver också tänka utöver den enskilda byggnaden, och tänka mer miljö, plats och landskap. Vi behöver fundera på de olika platsernas karaktär och förutsättningar och att vi behåller olika uttryck både i olika delar av landet och i Europa. Det har ju inte hunnit omsättas än, men det pågår en rörelse, både nationellt och internationellt.

Finns det något europeiskt land som är förebildligt?

Det finns ju inget land som är perfekt, men Nederländerna har hunnit långt. De är bra på att ta hänsyn till kulturmiljövärdena och att använda dem som resurs för förnyelse. De gör också stora kartläggningar av befintlig bebyggelse och arbetar strategiskt med detta exempelvis genom att hitta

» Vi måste kunna hitta från punkt A till punkt B, men vi måste också kunna orientera oss i tiden.«

nya användningsområden för tomma, befintliga byggnader. De tänker lite större och lite bredare, hittar lösningar och experimenterar.

Hur ser det ut med kunskapen om kulturmiljövärden i Sverige?

I Sverige har vi en generellt låg kunskap i att kunna läsa av en stadsmiljö. Det är synd, för det är viktigt om man ska känna sig mer delaktig i platsen. Återigen handlar det om våra grundläggande mänskliga behov av att kunna orientera oss. Vi måste kunna hitta från punkt A till punkt B, men vi måste också kunna orientera oss i tiden. Vi ser ju att det blir mindre av detta i utbildningen, och att det påverkar. Vi ser det i statydebatter och så, en väldig brist på kunskap och förståelse. Saker och ting blir väldigt svartvita om man bara ser utifrån sitt perspektiv, här och nu. Har man lite mer kunskap så kan man också föra ett mycket mer intressant resonemang. Med den grunden är man mycket bättre rustad för att delta i diskussionen om framtidens stad.

Vem ser du som politikens genomförare?

Som jag ser det så krävs det att vi är väldigt många som jobbar tillsammans. Vi behöver koppla på kommunerna men även involvera investerare och byggherrar: hur vill ni framstå i er verksamhet? Hur engagerade är ni i ett hållbarhetsarbete i vid mening, både ekonomiskt, men också miljömässigt och socialt? Eller står ni vid sidan av?

Det här handlar om hur man kan uppstå en gemensam syn om behoven, och att vi måste förändra hur vi bygger och hur vi nyttjar vår mark. Och hur vi involverar människor i de processerna. Då kan vi inte jobba i stuprör längre, vi behöver

bygga hängrännor som knyter ihop de här stuprören. Vi statliga myndigheter har ett särskilt ansvar, men vi behöver också samverka med kommunerna, som kanske har den verkliga nyckelrollen i de här sammanhangen.

Hur klarar kommunerna det uppdraget?

I områden av stark exploatering kan det ju uppstå olika typer av målkonflikter. Då är det ju klart att olika intressen måste vägas mot varandra. Det är ju egentligen inget konstigt. Just vad gäller kulturmiljöaspekten är det kanske lite extra problematiskt då vi ser att en väldigt stor andel av kommunerna inte har tillgång till den kompetens de behöver för att klara de här uppgifterna utifrån den befintliga lagstiftningen.

Hur skulle du vilja att det såg ut?

Jag tänker att det finns många olika sätt att säkra att man får den kulturmiljökompetens man behöver. Stockholm och Ragunda ser ju helt olika ut. Man kan ju exempelvis ha tillgång till kompetens från Länsmuseum, man kan ha personal inom kommunen etcetera. En av mina förhoppningar är att arbetet med Gestaltad livsmiljö kan sätta fingret på det, att vi kan föra diskussionen om vilken typ av kompetens som behövs för att göra ett bra jobb.

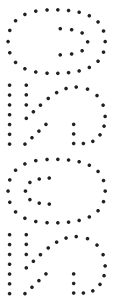
Lena From

CHEF KONSTENHETEN, STATENS KONSTRÅD

LENA ÄR KONSTPROJEKTCHEF PÅ Statens konstråd och ingår i styrgruppen för Gestaltad livsmiljö. Med en bakgrund som journalist och arkitekturskribent är hennes fokus sedan 2008 att lyfta hur offentlig konst kan bidra till att skapa hållbara livsmiljöer.

Gestaltad livsmiljö antogs nu för två år sedan. Hur ser du på Statens konstråds roll i den nya politiken?

Vår roll är att som experter på konst lyfta och belysa den offentliga konstens betydelse för kvaliteten och den långsiktiga hållbarheten i våra gemensamma livsmiljöer. Vi kan visa hur konst kan bidra till högre kvalitet i utformningen av våra gemensamma rum, och hur konst kan bidra till att tillvarata befintliga och skapa nya värden, inte minst sociala. Konsten är en fri, dynamisk och obunden kraft som har ett annat mandat än arkitektur och kulturarv då våra gemensamma livsmiljöer skapas.

Vem ser du som politikens genomförare?

Det är ju vi alla! Men kommunerna, med sitt öra mot marken för det lokala behov, är kanske de som snabbast har möjlighet att göra verklighet av gestaltad livsmiljö. Men det hänger också på att professionerna som lyfts som viktiga aktörer inom politikområdet konkret börjar formulera vad det innebär. Nu har vi chansen att hävda kvalitet och hållbarhet med en hel riksdag i ryggen.

Gestaltad livsmiljö är ju ett svårt begrepp och många kommuner har uttryckt sig fundersamma till hur de skall arbeta med begreppet. Vad är ditt bästa tips till dem i hur de ska ta sig an frågan?

Det handlar ju om att börja med var man står, att betrakta sin omgivning och det som finns där, men kanske också få hjälp med att öppna ögonen för det man inte ser själv. Det kan ju vara på extrem detaljnivå, sådant som är svårt att få syn på

utan hjälp. Jag tror att man kommer ganska långt med att betrakta sin omgivning och bena ut vad man uppskattar och inte. Sedan kan man pröva den uppfattningen tillsammans med andra. Det gäller alla inblandade.

Hur kan utflyttningsorter och mindre kommuner arbeta med offentlig konst?

Kunskapsnav offentlig konst är ett av de uppdrag som vi på Statens konstråd fått av regeringen som ett led i att implementera den nya politiken för gestaltad livsmiljö. Syftet är att utveckla och sprida kunskap inom området offentlig konst som en del av samhällsplanering och byggande.

Inom Kunskapsnavet gjorde vi tre utlysningar. Vi fick in över 400 ansökningar, en enorm respons som bekräftar att det finns både nyfikenhet och intresse för att arbeta med offentlig konst över hela landet. Och att konsten ses som en integrerad del i en gestaltad livsmiljö. Två av utlysningarna vände sig specifikt till kommuner och regioner som för första gången ville pröva att arbeta med offentlig konst. Idag samarbetar vi med närmre 30 regioner och kommuner!

Att det offentliga agerar förebildligt är en viktig del i Gestaltad livsmiljö. Hur står det till med förebildligheten idag? Är vi på rätt väg?

Det offentliga behöver jobba på att bli mer förebildligt. Det gäller både oss inom staten, regionerna och kommunerna. Gestaltad livsmiljö har hittills varit en bra knuff in i det arbetet, och ja – jag tycker vi är på rätt väg. På Statens konstråd arbetar vi just nu med uppdraget att, tillsammans med

»Är brukarna inte med – människorna som bor eller verkar på platsen – minskar förutsättningarna för att det ska bli riktigt bra.«

statliga myndigheter och bolag, utveckla metodstöd för hur upp till en procent av kostnaderna kan avsättas för konstnärlig gestaltning när de för statens räkning bygger nytt, om eller till. Här har Akademiska hus gått i bräschen och vi arbetar nu tillsammans med flera statliga aktörer som håller på att ta fram liknande rutiner.

Politiken ses av många som ett sätt att prata om vad det som gestaltas tillför samhället, snarare än hur det ser ut. Kan det finnas en risk med att vända från något fast till något mjukt?

Nej, jag ser ingen risk med det. Jag tror att det handlar om att konkretisera, att skapa exempel och kunna visa på just vad som är bra gestaltade livsmiljöer. Vi jobbar på att kunna skapa fler sådana exempel framöver. Några goda exempel vi har redan nu är minnesvården vid Thielska galleriet på Djurgården och Tjärna ängar i Borlänge. Anatomiska teatern i Uppsala är ett annat.

Samverkan och samarbete lyfts ju fram som avgörande för att målen ska nås. Vad tycker du att Statens konstnärskårens roll och möjligheter är i det?

Samverkan är absolut en nyckel. Det vet vi inte minst genom praktisk erfarenhet från arbetet med våra konstprojekt. Vi är helt beroende av att kunna skapa och verka i förtroendefulla relationer med inte minst arkitekter och kulturarvsspecialister när konsten blir till, i större projekt även av planerare och landskapsarkitekter. Och ändå kommer vi ingenstans om vi stannar där. Är brukarna inte med – människorna som bor

eller verkar på platsen – minskar förutsättningarna för att det ska bli riktigt bra.

Samverkan mellan forskning och praktik är kanske det område som behöver utvecklas mest. Vi har ingått i ett forskningssamarbete med Södertörns högskola och på en mer övergripande strategisk nivå är vi särskilt glada över att vi fyra samverkansmyndigheter tillsammans med Formas kunnat göra en utlysning tillsammans. Den ska belysa de konstnärliga perspektiven och den offentliga konstens roll i utformningen av hållbara gestaltade livsmiljöer. Ett av kraven var att de ansökande teamen skulle bestå av både forskare och praktiker. Också här var intresset för utlysningarna stort, drygt 80 ansökningar hade kommit in då ansökningstiden stängde.

Vad tror du om politikens utfall om fem år?

Då hoppas jag att gestaltad livsmiljö har blivit ett självklart synsätt, som tillämpas både i staten, regionerna och lokalt. Att det finns en förståelse för de olika kompetenserna och helheten, så att vi kan visa upp konkreta exempel som gjort synligt vad politikområdet innebär i praktiken. Min uppfattning är att där vi redan tidigare tagit avstamp i det helhetsperspektiv som politikområdet gestaltad livsmiljö nu lyfter fram, på de platserna finns det också en förståelse för vad politiken är och vad den kan göra för att vi människor ska må bättre och hålla längre.

Kieran Long

ÖVERINTENDENT OCH MYNDIGHETSCHEF ARKDES

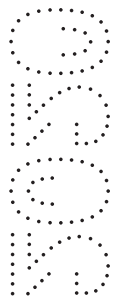

KIERAN HAR ARBETAT I mer än 20 år med frågor inom arkitektur, design och stadsbyggnad som skribent, lärare, curator och museichef. Han tillträdde som chef för ArkDes våren 2017.

Kieran sitter i Rådet för hållbara städer och företräder ArkDes i styrgruppen för gestaltad livsmiljö.

2022

Gestaltad livsmiljö antogs nu för två år sedan. Vad är ArkDes roll i den nya politiken?

I vår roll kombinerar vi själva disciplinerna arkitektur och design med möjligheten att nå ut brett, till ett större sammanhang. Vi förmedlar kunskap om arkitekturens och designens roll och värde i samhället, och med vår plattform kan vi också bjuda in all den talang som finns i Sverige både i att ta del av, bidra till eller delta i arbetet med politiken.

För oss som en publik institution är det otroligt spännande att politiken sätter människan i centrum i förändringsprocesser. Det har alltid varit en utmaning för arkitekter och stadsplanerare att driva sådana processer, att fånga upp allas röster, men vi tror på många olika typer av kreativitet i skapandet av staden. Både professionell kreativitet, men också från civilsamhället! Alla har en roll i skapandet av våra livsmiljöer, och politik för Gestaltad livsmiljö är en inbjudan att delta.

Politiken trycker ju mycket på samarbete och samverkan. Hur ser du på det?

Det ligger en fantastisk potential i samarbetet mellan oss fyra myndigheter. Policyn Gestaltad livsmiljö har ett visionärt anslag där fokus ligger på det som finns »mellan« oss, själva kulturen, i de gemensamma rummen, i en tid och i ett land där klimatmål kan vara väldigt konkreta, men där kulturella mål kan vara mjukare, mindre konkreta och svårare att sätta fingret på. Gestaltad livsmiljö säger något om att dessa områden har varit en helhet tillsammans förut, sedan

har de dragits isär, och nu är vi på väg tillbaka till en helhet igen. Gestaltad livsmiljö handlar om den helheten.

Hur bidrar ArkDes?

Vi är den enda publika organisationen i konstellationen och vi har en möjlighet att få tusentals människor att se en utställning, exempelvis om flytten av Kiruna. Det kan ge en bredare förståelse hos allmänheten om vad gestaltad livsmiljö är, och vad förändringar i staden kan betyda för människor i framtiden.

En annan viktig del i vår verksamhet är ArkDes Think Tank, en mötesplats för de som arbetar professionellt inom det breda område som är stadsutveckling. Där kan vi skapa ny kunskap och erfarenheter genom events, publikationer och projekt. Särskilt tillsammans med andra. Det har aldrig varit mer relevant att vi hittar sådana samarbeten, mellan olika yrkesgrupper och mellan olika organisationer - för vi behöver verkligen en dialog om framtidens stad! ArkDes Think Tank erbjuder ett forum för den dialogen.

Politiken ses av många som ett sätt att prata om vad det som gestaltas tillför samhället, snarare än hur det ser ut. Det är att vända på perspektiven. Hur ser du på det?

Gestaltad livsmiljö försöker bygga en bro mellan de tekniska aspekterna, det ingenjörsmässiga i hur vi kan hantera exempelvis klimatfrågorna, med de kulturella aspekterna - kunskapen om varför vill vi ens bo i en stad eller i en byggnad? Det är viktigt att arkitekter, planerare och designers

»När vi i samtalen om det framtida Sverige ser fler ledande röster från designprofessionerna, från kulturmiljön, från konsten – då vet vi att vi lyckats!«

visar värdet av att de miljöer vi bygger också är socialt hållbara. Vi ska inte bara rädda planeten – vi måste också tänka på hur livet ska vara när den är räddad.

Vi måste kombinera det hårda med det mjuka – om vi exkluderar de kreativa professionerna från tekniska, hårda frågor och överlåter åt dem att bara hantera det mjuka – då får vi bara ut hälften av deras potential.

Hur bidrar ArkDes till forskning och utveckling?

Vi på ArkDes har fått en enorm möjlighet att bidra med ny kunskap genom att vi har fått forskningsanslag från regeringen. Vi har byggt upp en unik forskarmiljö och vi arbetar med flera olika projekt just nu, både praktisknära utforskande projekt som vi finansierar, vi bidrar med kunskap i externa forskningsprojekt och vi erbjuder möjligheten att spendera tid hos oss under en period för att utforska en frågeställning kopplad till den gemensamma miljön. Think Tank Open Call och ArkDes Fellows är verkligen satsningar vi är stolta över.

ArkDes ingår också i Rådet för hållbara städer, och där har vi verkligen hittat möjligheter att både hjälpa och dra varandra. Exempelvis hjälpte vi Vinnova med ett stort event och workshop om missionsdriven innovation, och Formas har nyss haft en stor utlysning om Gestaltad livsmiljö där jag kommer att leda bedömningsgruppens arbete.

Vi ser ju också att vi har fått igång en massa diskussioner om olika sakfrågor. Exempelvis kan vi ta hjälp av designers för att visa hur stadens form faktiskt kan ge barnvänligare städer

eller uppmuntra till rörelse, upplevas tryggare, men också utformas så att alla kan använda den, oavsett fysisk förmåga.

Genom ArkDes Think Tank kan vi i dessa samarbeten vara en plats som är lite friare, lite snabbare och oändligt mycket mer kreativ.

Vad önskar du att politiken har åstadkommit om fem år?

Jag önskar att diskussionen om den framtida staden har vidgats, och att många fler deltar i den diskussionen. Det låter kanske vagt, men det är en viktig förändring som måste ske. För att få ut det bästa av den kunskap och talang vi har i vårt land måste vi bjuda in. Vi har redan börjat i våra utställningar och projekt, exempelvis Arkitekturvisioner och Open call, men vi har mycket arbete framför oss. När vi i samtalen om det framtida Sverige ser fler ledande röster från designprofessionerna, från kulturmiljön, från konsten – då vet vi att vi lyckats!

Del två:

Prioriterade

utmaningar

HUR KAN POLITIKENS UTFALL och framtida behov bedömas? I ArkDes arbete med att följa upp politikens genomslag har en löpande analys gjorts som grund för egna insatser och medskick. Vilka uppdrag pågår? Finns frågor i politiken som inte adresseras? Finns möjlighet till synergier? Den öppna utlysning ArkDes genomförde 2019 för praktisknära utforskande projekt gav ytterligare inspel till det arbetet genom att målgruppen själva genom sina ansökningar bidrog till att identifiera kunskapsluckor. Vilken kunskap såg de saknades för att målet gestaltad livsmiljö ska kunna nås?

EN MAJORITET AV PROJEKTFÖRSLAGEN adresserade hållbarhet och medskapande, och flera av projektförslagen lyfte också barnperspektivet, ekosystemtjänster och klimatet. Dessa frågor, liksom vikten av trygga och tillgängliga offentliga rum lyftes också gång på gång av de många yrkesverksamma planerare, arkitekter, tjänstepersoner och designers som intervjuats inför denna rapport.

Mot bakgrund av vad som också framkom i den nationella enkätundersökningen om möjlighet att påverka sin närmiljö och vad våra informanter var eniga om såg vi på ArkDes att det fanns ett behov av att gå på djupet med *fyra prioriterade utmaningar*. ArkDes Think Tank har adresserat dessa utmaningar under uppföljningsperioden 2018–2019 och har i denna del av rapporten bjudit in tre externa skribenter och en intern för att fördjupa tankegångarna ytterligare.

Klimatfrågorna

KLIMATFRÅGORNA STÅR HÖGT PÅ många agendor och i politik för gestaltad livsmiljö är hållbarhet en nyckelfråga. Byggsektorn står för nästan 40 procent av de globala växthusgasutsläppen och för 20 procent av de svenska utsläppen. För att lyckas nå de nationella klimatmålen krävs gemensamma insatser och en strukturell omställning på flera nivåer. Enligt det underlag som Naturvårdsverket under våren 2019 lämnade till regeringens klimatpolitiska handlingsplan, går utvecklingen visserligen åt rätt håll men för långsamt.

I Politik för gestaltad livsmiljö beskrivs arkitektur, form och design som verktyg för att kunna skapa hållbara gestaltade livsmiljöer. I propositionen lyfts både utmaningar och lösningar för att målet om netto-noll utsläpp på sikt ska kunna nås. Hållbarhet kopplas starkt till kvalitet och materialval, energi- och resursanvändning liksom det långsiktiga perspektivet, att miljöer och material håller över tid och att miljöaspekterna värderas tyngre i driftsskedet. Samtidigt har de senaste årens höga byggtakt värderat tid och ekonomi högre än långsiktig hållbarhet och kvalitet. Vad får det för konsekvenser?

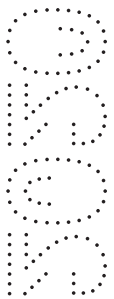
Anders Kling, LAND arkitektur, är landskapsarkitekt och aktiv skribent och debattör. I artikeln *Hur gestaltar vi för framtidens generationer?* ger han sin bild av omställningen. Under hösten 2019 intervjuade Anders ledande forskare, offentliga beställare och utförande arkitekter inom samhällsbyggnadssektorn. Han ställde en bred palett av frågor till en bransch vars samlade aktiviteter globalt sett står för nästan 40 procent av energirelaterade koldioxidutsläpp. Vilka är hindren för att en omställning ska ta fart? Hur ska våra städer gestaltas för att möta utmaningarna?

Intervjuerna visar en efterfrågan på alternativa metoder, goda exempel, men också kunskap och vägledning. Samtidigt önskas att någon tar täten och pekar med hela handen.

På samma gång som svenska byggnader står för en stor del av de svenska utsläppen, finns lösningar att hitta i designprocessen och i att återbruka material. Anders sammanfattar sin artikel med att lösningen finns närmre än vi tror och att arkitekturen i sig är det verktyg vi behöver för att lösa klimatutmaningarna.

Hur gestaltar vi för framtidens generationer?

KLIMATOMSTÄLLNINGEN KOMMER SÄTTA STORA avtryck i samhället, som vid alla stora förändringar. Mycket kan sägas om denna omställning, men tydligt är att vårt sätt att leva där naturen har betraktats som en oändlig resurs, en aldrig sinande källa att ösa ur, har nått vägs ände. Den maskincivilisation som inleddes i mitten av 1800-talet är, som vi känner den, inte längre hållbar. Faktum är att den kraft med vilken människan förändrar naturen är så omfattande och genomgripande att vi ger avtryck långt ned i de geologiska lagren. Vi är en lika aktiv omställningsagent som en istid med den skillnaden att allt nu går oändligt mycket snabbare. För att inte rycka undan det fundament som vårt och allt biologiskt liv vilar på måste vi ställa om. Vi är en del av naturen, vi står inte utanför. Denna insikt kanske är den viktigaste för den arkitektur och design som ska forma byggnader och landskap i kommande decenniernas omställningsarbete.

Ett helt nytt sätt att bygga stad

Som i så många andra sektorer i samhället framgick det i intervjuerna att det är i de stora strukturerna vi famlar. I själva processen där morgondagens samhälle skapas. Vi tycks vara fast i ett system och i vedertagna sanningar gällande hur en stad bör se ut och vad den ska innehålla.

Caroline Dahl, forskare på Movium vid SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, menar att det är i dessa större strukturer, i stadsplaneringen, som vi lägger de viktigaste pusselbitarna i omställningen till ett mer koldioxidsnålt samhälle. I sin forskning tittar hon på alternativa stadsutvecklingsprocesser, där andra ingångar och metoder har satts i bruk.

– Vi måste utmana sättet vi tänker runt stadsomvandling. Idag utgår vi från tabula rasa, det vill säga plockar bort allt befintligt och ersätter med något nytt, säger Caroline. Vi måste bort från paradigmet där vi låser oss i en fysisk vision. Det måste finnas öppningar att justera stadsplaneringen under resans gång. I slutändan handlar det om resurshushållning, om att ta tillvara befintliga värden, om processer som får lov att ta tid.

Ett av de exempel Caroline Dahl och hennes kollegor tittat på är en stadsplaneringsmetod utvecklad i den franska staden Nantes. På ön Île de Nantes, ett före detta industriområde, byggs det bostäder, arbetsplatser och offentliga rum. I processen genomförs kvartalsvisa inventeringar av hela området i syfte att kontinuerligt utvärdera vad som blir nästa steg i planeringen. Stadsplanerarna letar vid dessa tillfällen efter »nya potentialer« för omvandling där de ser de befintliga strukturerna som en resurs. De skapar projektorganisationer runt dessa »potentialer« där projektmedlemmarna ser olika ut från gång till gång. Det finns således ingen färdig masterplan från början, planeringen sker istället etappvis där allt i slutändan skarvas ihop i en slags succesiv stadsomvandling.

– Det här är resurshushållning på riktigt, menar Caroline. Här handlar det inte enbart om att spara enstaka byggnader utan här står hela processen, stadsplanerandet inför ständig utvärdering. I Sverige är tyvärr mottagarkapaciteten generellt sett väldigt dålig för sådana här alternativa stadomvandlingsprocesser, fortsätter hon. Det är svårt att räkna på vad det kostar ekonomiskt och den här typen av arbetssätt utmanar starka maktstrukturer.

Liknande tankegångar som exemplet i Nantes finns inom den stadsplanering som brukar gå under benämningen landscape urbanism. Här utgör det befintliga landskapet istället resursen. I Nantes är utgångspunkten en av människan skapad men lämnad, byggd miljö. I landskapsurbanismens perspektiv byggs staden på naturens och landskapets villkor där stad och natur drar nytta istället för att motarbeta varandra. Floder, berg, våtmarker – det ursprungliga landskapets grammatik – utgör ramverket för hur nya städer och stadsdelar växer fram.

Det kan också handla om att återställa naturen i redan byggda städer där det som en gång varit plockas fram och

görs till huvudsak. I Seoul, Sydkorea har exempelvis vattendraget Cheonggyecheon i årtionden legat gömt under en bred motorväg. Nu löper floden fritt igen. Sex kilometer parkstråk, rakt igenom en av världens folkrikaste städer.

Caroline Dahl tycker att vi är på fel väg när vi bygger stad idag: vi behöver tillskapa fler experimentområden där vi arbetar med resurshushållning. Planeringen, menar hon, har mycket att lära av designtänkandet som till sin natur är mer öppen i sin process. Vi behöver fler aktörer som går in med ett annat tankesätt och vi behöver en långsiktighet i detta som sträcker sig bort mot 10–20 år. Annars blir svaret på denna alternativa stadsutveckling endast pop-up arkitektur. Hon tror också att planeringen har mycket att lära av designtänkandet, som till sin natur är mer öppen i sin process.

Ansvar för omställningen

Tidsperspektivet är alltså viktigt. Idag ligger fokus till stor del på själva byggandet och inte på förvaltandet av det som står färdigt. Men vem ansvarar då för omställningen till en mer långsiktig hantering av den byggda miljön?

– Det mesta i form av kunskap och verktyg finns redan på plats. Men för att något ska hända på ett bredare plan måste någon börja ställa krav. Någon måste ta ledarrollen. Gå från ord till handling.

Orden är Martin Erlandssons, forskare på IVL Svenska miljöinstitutet. Han berättar om ett konkret exempel, där han agerade miljökonsulent för ett byggprojekt. Där allt fanns på plats men där det till slut ändå inte blev någon framåtsyftande miljöanpassning, alla goda ambitioner till trots:

– Vi hade räknat ut målen för att nå en byggnad med mycket små klimatavtryck. Stål och betong var de två största utsläppskällorna i detta byggprojekt. Vi hade hittat leverantörer som kunde leverera stål och betong med låg klimatpåverkan, det finns teknik för detta.

Det föll på att byggherren i slutändan inte vågade använda sig av dessa leverantörer. Leverantörerna var för få menade de, och jag utgår från att de tyckte risken var för stor även om det inte skilde så mycket åt i pris.

Någon måste alltså våga ta täten i omställningsarbetet, våga ta risker och testa nya metoder. Flera intervjupersoner påpekar att det offentliga behöver ta den rollen och visa vägen genom goda exempel.

– Går det att visa att byggnader inte behöver bli dyrare om man jobbar klimatsmart så finns det stor potential. Allt hänger på priset i slutändan, säger Martin Erlandsson.

Den 1:a januari 2022 kommer en obligatorisk klimatdeklaration för byggnader att införas. Ungefär som att det idag är krav på att hus ska energideklarerat kommer nya byggnader att klassas ur ett klimatperspektiv. Detta gör först när byggnaden står klar, vilket ifrågasätts av Martin Erlandsson. Enligt arkitekten Fredrik Drotte på ÅWL arkitekter är det ändå tuffa regleringar som behövs. Det är sådana som gjort att branschen börjat ställa om. Marknaden kommer inte att lösa klimatfrågan själv, menar han, styrning från det offentliga behövs.

– Där det finns risk för att marknadsekonomin gör skada på allmänna intressen behövs regleringar och lagstiftning. Den enskilda byggherrens incitament för långsiktiga ekonomiska värdegrund handlar om att bygga och vårda varumärke. Utöver det har jag svårt att tro att dessa aktörer kommer att leverera hållbarhetslösningar utöver de krav som ställs genom lagstiftning.

Flera intervjupersoner lyfter arkitektrollen som viktig i omställningsarbetet, arkitekten bör ta ett större ansvar för ekonomi och teknik. Det kräver då att arkitekten under utbildningen tränas in i den projektledande rollen.

– Arkitekter i allmänhet och landskapsarkitekter i synnerhet skulle oftare vara projektledare. De har ett helikopterseende som många gånger gör att de ser helheten och inte skymms av de enskilda delarna, säger landskapsarkitekten Emily Wade.

Verktyg för omställning

Enligt Emily Wade finns inte tillräckligt med personer som rätt kompetens och förståelse för att kunna möta den höga byggtakten. Den kunskap som finns tycks inte heller få det genomslag som skulle behövas. Den når inte fram, det finns ett glapp mellan forskning och praktik. Emily Wade menar att det behövs gemensamma plattformar där kunskap samlas. Där tillförlitlig information kan hämtas gratis och enkelt. Och någon behöver ha värdskapet för detta.

Ronnie Nilsson, beställare på Uppsala kommun, efterfrågar mer samlad vägledning:

– Det finns många olika certifieringsverktyg som delvis inte är samstämmiga. Det borde finnas en gemensam standard som hanteras via staten och inte via privata företag.

Dessutom, menar Ronnie Nilsson, behövs det en standard för livscykelanalyser så att olika material och metoder kan jämföras på ett rättvist sätt.

Karin Milles, stadsarkitekt i Norrköping, menar att olika miljöcertifieringar ofta anses vara eftersträvansvärda i projekten. Däremot tappas den arkitektoniska kvaliteten ofta bort, den anses vara för subjektiv eller krånglig i en bedömningsituation. Det är enbart miljöaspekten ur ett förvaltningsperspektiv och projektets ekonomi som får styra utformningen.

– Jag skulle önska att det vid upphandling fanns krav på att hållbarhet och arkitektonisk kvalitet också ska värderas. Att det fanns riktlinjer för vilka bedömningskriterier som måste ingå i en upphandling och att det ställs krav på närvaro av arkitektonisk kompetens vid bedömning. Idag är det väldigt godtyckligt och helt upp till beställarens kompetens och intresse, säger Karin Milles.

Det finns en nära koppling mellan begreppen kvalitet och hållbarhet, något som det talas alldeles för lite om. Kvalitet är svårt att sätta poäng på, skapa ett normativt system för. En byggnad och miljö som upplevs vacker och funktionell har väldigt mycket större chans att stå länge och därmed ha mindre miljöpåverkan. Martin Erlandsson berättar dessutom

att i en byggnad sitter halva miljöpåverkan i stommen. Är en byggnad flexibel nog att kunna byggas om istället för att rivras när nya funktionella krav ställs på den har man vunnit mycket.

Samverkan också en omställning

Från det lilla exemplet, den enskilda byggnaden, till de omfattande projekten. Från individens val till de stora politiska besluten. Miljö- och klimatfrågan är så oerhört bred, den finns på alla nivåer och genomsyrar hela samhället.

Det finns lösningar som på pappret kan se enkla ut, som går att förstå. Som att plantera träd till exempel. Planterar vi 500 miljarder träd skulle 25 % av koldioxiden i atmosfären bindas. En artikel i tidskriften Science från våren 2019 handlade om just detta. De 500 miljarderna träd skulle behöva en yta av ungefär USA:s storlek och studier visar att det finns fysisk plats för detta. IFLA, den internationella organisationen för landskapsarkitekter har som allmän rekommendation gått ut med uppmaningen »every leaf counts«. Det är en fin tanke, den väcker en känsla av möjlighet. Att vi faktiskt kan påverka själva, som individer och inom våra respektive roller. Men också att vi *samarbetar gemensamt*. Det har varit en röd tråd i samtliga intervjuer, behovet av andra samarbetsformer. Önskan om organisationer som rör sig bort från traditionellt sektorsindelade, bort från det linjära tänkandet som hindrar att vi kan vandra mellan helheten och detaljen. Även lagstiftningen är ineffektiv på grund av för mycket sektorsindelning, där exempelvis kulturmiljöfrågor är separerade från naturvårdsfrågor. Detta skapar ett stuprörstänkande som hindrar utveckling. Att planera för landskapet som helhet är en nyckelfråga.

Emily Wade exemplifierar problemet i ett arbete hon nyligen genomfört med höghastighetsbanan för tåg. Här kom frågan om hantering av stora jordmassor upp eftersom uppschaktad jord idag räknas som avfall och därför inte kan användas för att forma om landskapet vid anläggandet.

– Detta leder till onödig energianvändning och ett begränsat handlingsutrymme vid omdaning av landskapet som är nödvändig vid anläggandet av tågbanan.

Arkitekturen blir relevant när den lyckas spegla sin samtid. När den gör bruk av en samhällsutmaning, när form och funktion är sidor av samma mynt. I den omställning som kommer ske med en accelererande fart de närmsta årtiondena är det viktigt att ha detta i åtanke. Egentligen behöver det inte vara så svårt. Titta och lär av naturen! Där finns många av de lösningar vi behöver.

BO

Barnperspektivet

ALLT FLER BARN BOR, och kommer i framtiden att bo, i tätbebyggda miljöer. Redan nu lever över 50 procent av alla barn i Sverige i storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö. Här ska dessa barn utveckla både sina fysiska och mentala färdigheter, sin finmotorik och sin grovmotorik. Samtidigt minskar friytan på skolgårdar runt om i Sverige, även utanför storstadsområdena, och stadsdelar fortsätter förtätas. Och andelen barn som tar sig till skolan med gång eller cykel minskar stadigt, särskilt i mindre städer och glesbygd.

I Politik för gestaltad livsmiljö beskrivs arkitektur, form och design som verktyg för att kunna ge barn och unga över hela landet hållbara gestaltade livsmiljöer att växa upp i. Den fysiska miljön, bedömer propositionen, har stor inverkan på barns rörlighet, lärande och möjligheter till lek.

Barnens hälsa och utveckling är en folkhälsofråga som inte bör kunna nedprioriteras. Att barn ges tillräckliga möjligheter att utvecklas både kognitivt och fysiskt, att de bygger upp sina muskler och sin finmotorik, ger stora samhällsvinster på sikt. Ändå är det svårt att hävda barnperspektivet och barnens perspektiv. Inga starka lobbyorganisationer eller tydliga ekonomiska incitament tycks finnas. Allt fler förskolegårdar placeras på hustak, utan att vi vet hur det påverkar barns lek och rörlighet på sikt. När stadsmiljöer förtätas skall stadens grönområden allt oftare fungera både som skolgård och park. Samtidigt ökar förskolors och skolans storlek och elevantal. Vad får det för konsekvenser?

Lena Jungmark, verksam på Tankesmedjan Movium vid SLU, är landskapsarkitekt och nationell koordinator för barns och ungas utemiljö. Hon har, för ArkDes räkning, intervjuat kommunanställda planerare, en praktiserande landskapsarkitekt och en forskare i syfte att undersöka utmaningar och behov kopplat till barnperspektivet. Syftet har varit att fånga upp erfarenheter från de som dagligen arbetar med stadsbyggnadsprocesser där barn är målgrupp och lyfta fram och formulera frågeställningar som är särskilt viktiga att uppmärksamma i politiken.

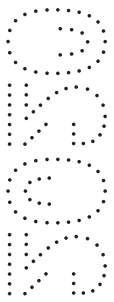
Särskilt intressant är att undersöka vilka problemställningar som är gemensamma och vilka som skiljer sig åt mellan mindre kommuner och större, respektive mellan storstadskommuner och mindre städer. Vilka svårigheter upplever de som arbetar med projektering och har till uppgift att utforma platser utifrån redan beslutade planer och exploateringsplaner? Och vilka frågor ser forskningen som intressanta att utveckla?

Intervjuerna visar att kommuner och praktiker efterfrågar starkare reglering från myndighetshåll för att kunna hävda barns behov av yta i konkurrens med andra intressen. Samtidigt efterfrågas mer kunskap och forskning på flera områden, sammanfattar Lena Jungmark.

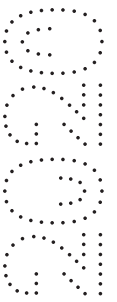
Hur ska barnen få plats i staden?

I PLAN- OCH BYGGLAGEN ställs krav på tillräckligt stor friyta lämplig för lek och utevistelse vid bostäder, skolor, förskolor, fritidshem och liknande institutioner. Behovet av lämpliga platser för lek uttrycks även som ett allmänt intresse. Formuleringen »tillräckligt« lämnar stort tolkningsutrymme. I brist på ett specifikt krav blir Boverkets rekommendationer i vägledningen Gör plats för barn och unga (2015) en fast punkt att navigera utifrån. Forskning visar också att rekommendationerna är helt nödvändiga. En forskare vid SLU betonar de hälsomässiga vinsterna av att satsa på tillräcklig yta och menar att Boverkets rekommendationer egentligen är i underkant.

Hyllievångsskolan i Malmö är ritad av Liljewall arkitekter. Grontmij har ansvarat för landskapet och Sweco för inredningen. FOTOGRAF: KENTAROO TRYMAN

Hyllievångsskolan i Malmö är ritad av Liljewall arkitekter. Grontmij har ansvarat för landskapet och Sweco för inredningen. FOTOGRAF: KENTAROO TRYMAN

– FORSKNING VISAR ATT 3 000 kvadratmeter totalyta är ett minimum som inte ska kompromissas ned. Barns fysiska aktivitet blir större när ytan ökar - upp till 6000 kvadratmeter.

Intervjuer med fem kommunala tjänstepersoner i olika delar av landet visar att mindre kommuner tenderar att göra rekommendationerna till norm, medan storstadskommuner anser dem varaorealistiska att efterfölja. En gemensam problematik för storstadskommuner och mindre städer är svårigheten att erbjuda tillräcklig utomhusyta i de centrala delarna. Det gäller både befintliga gårdar och möjligheten att hitta tillräckligt med byggbar mark för nybyggnad eller tillbyggnad. En tjänsteperson på Umeå kommun uttrycker det så här:

– *En effekt av att inte hitta byggbar mark i centrum blir att man bygger på befintliga gårdar. Det kan vara gynnsamt för verksamhetens samordning men går ut över barnens utomhusyta.*

Mindre kommuner har däremot många gånger har tillräckligt med mark för att kunna avsätta de ytor som Boverket rekommenderar. Trots det kan ytan ifrågasättas. Exempelvis ger kampen om mark i Stockholms innerstad svallvågor ut till kranskommunerna som, trots markinnehav, oroar sig för att drabbas av stigande priser och förändringar i planeringsrutinerna.

– Vi ser på friytorna i Stockholms innerstad med bävan, och vill inte hamna där. Vi har ju chansen att planera för gröna ytor på ett bättre sätt, säger en tjänsteperson på Botkyrka kommun.

De styrdokument som kommunens förvaltningar tagit fram kan även bli ifrågasatta av de egna politikerna. Malmö stad har exempelvis sedan länge haft vedertagna och genomarbetade ambitionsmål en bra bit under Boverkets rekommendationer, försedda med »gummiband« till en absolut nedre gräns. Hösten 2019 fick Stadsbyggnadskontoret i uppdrag att förnya kunskapsunderlaget med målet att hitta argument för att sänka ytkraven. Enligt en tjänsteperson på Malmö stads stadsbyggnadskontor har det varit svårt.

– *Någon sådan kunskap har inte kunnat hittas, och vi på Stadsbyggnadskontoret kommer att hävda att en sänkning inte är lämplig.*

Intressen ställs mot varandra

De som arbetar med att tillgodose barns behov av plats ställs ofta mot aktörer som hävdar andra samhällsintressen. Bostadsbyggande, ekonomisk vinst, trafik och planeringsideal som »den täta staden« gör det svårt att få gehör för nödvändigheten av gröna ytor med kvaliteter som tilltalar barn. I värsta fall kan kommunala förvaltningar hamna på varsin

sida om förhandlingsbordet. Skolförvaltningen kan exempelvis prioritera sin organisation och sträva mot allt större enheter eller prioritera närheten till skola och förskola framför tillräcklig gård. Man hävdar då ett barnperspektiv ur en annan synvinkel, och barns behov av utomhusyta för rörelse och lek ifrågasätts. I Malmö stad har sådana diskussioner uppstått, det skapar motsättning om vem som egentligen för barnens talan.

Kortsiktig ekonomisk vinst för kommunen och utfästelser i tidiga skeden om hög exploatering till byggherrarna är ett annat argument som upplevs mycket svåra att bemöta. Den långsiktiga vinst som grönyta och tillräckliga ytor för barn och unga ger är alltför diffus, och kräver bakgrundskunskap om hur utevistelse påverkar lek, rörelse, fysisk och psykisk hälsa.

– Det finns en brist på kompetens och förståelse hos dem som inte arbetar direkt med planering för barn, men som ändå är med och påverkar besluten och planeringen, säger en tjänsteperson på Botkyrka kommun.

En tredje svårighet med att bevaka barnperspektivet uppstår då de kommunala planavdelningarna hålls sysselsatta med frimärksplaner initierade av byggherrar, trots att de kanske egentligen vill både mer och bättre. Tidiga utfästelser om hög exploatering innebär att en viss vinst räknats hem. Senare inkomna krav på tillräckliga grön- och lekytor eller plats för förskola blir då omöjliga att driva igenom, eftersom det innebär en ekonomisk förlust för exploitören. Kommunerna behöver därför ligga före i den strukturella planeringen för att ställa krav på exempelvis grön- och lekytor eller kommunikationsstråk redan innan markanvisning sker. Landskapsarkitekter kan hamna i en särskilt svår situation eftersom de ska lösa dessa allmänna funktioner men inte får förutsättningar för en acceptabel lösning. En praktiserande landskapsarkitekt, verksam i Stockholm, uttrycker följande:

– *Marken är ofta redan anvisad och värderad när landskapsarkitekten kommer in i projektet. Ofta har man inte tagit hänsyn till topografi, naturstråk eller reserverat plats för skola. Landskapsarkitekten borde vara med och inventera innan tomter anvisas.*

Störst svårigheter tycks finnas i Stockholms stad där antalet avdelningar och klasser i förskola och skola ständigt ökar. Det innebär att en stor markyta måste avsättas för byggnad och gård, vilket är svårt i en tät kvartersstruktur.

Erfarenheter av hur stora gårdar med många barn ska planeras och fungera i praktiken saknas. Exempel finns där planerna för ny skola helt sonika lyfts ur planeringen eftersom det varit för svårt att lösa lokaliseringen. Istället har bostadsbyggandet släppts fram. I ett senare skede,

när behovet av skola blir uppenbart, är all tillgänglig mark bebyggd. Kvar finns alternativet att bygga på befintliga bollplaner eller på den befintliga skolgården. Enligt ovan nämnda landskapsarkitekt ställer en sådan planering barns och ungas ytor i ett konkurrensförhållande till varandra, vilket är olyckligt.

Hur planera stad för barn och unga?

För att staden ska hänga samman och erbjuda en bra livsmiljö till dem som bor där behöver bostäder sammanfogas med ett kitt av parkstråk, gång-cykelvägar, natur samt gemensamma målpunkter som lekplatser, skolor och förskolor. För att lyckas med en sådan planering behöver kommunernas planavdelningar ligga steget före exploatering och bostadsbyggande. Forskare vid SLU:

– *Mellanrummen, det gröna, är oerhört viktigt! Här sker reglering av de exekutiva funktionerna som bryts ner av bl a digitala devices, här stimuleras kreativitet och återhämtning. Vi har en folkbildningsuppgift att få politiker, planerare, föräldrar och pedagoger att förstå vikten av detta.*

Tjänstepersonerna på kommunernas planavdelningar använder sig av styrdokument som reglerar yta per barn men försöker också ställa krav i exploateringsavtal samt genom att arbeta aktivt med barnperspektiv i tidiga skeden och i översiktsplaner, där nya sådana tas fram. Tidigare översiktsplaner uppges i intervjuer ofta sakna det fokus på barnperspektiv som är önskvärt idag.

Som en metod att lyfta barnperspektivet använder sig en del kommuner av barnkonsekvensanalys (BKA) men påpekar samtidigt att det finns en risk att dessa enbart konstaterar konsekvenserna och inte påverkar planeringen. Enligt en tjänsteperson på Botkyrka kommun får en BKA inte alltid genomslag i den fysiska planeringen.

– *Vi använder BKA i exploateringsprojekt men de utförs oftast av exploatören själv och det blir ingen effekt i hur den fysiska miljön utformas. Jag skulle önska opartiska granskare.*

Även grönplaner och målsättningar kring social hållbarhet och ekosystemtjänster används av kommunerna för att få stöd för att lyfta barnperspektivet.

Dialogprocesser är enligt intervjuerna vanligare på utförarsidan än på planerarsidan. Park- och gatukontor har exempelvis på många håll närmare kontakt med dem som är direkt berörda av ombyggnad i befintlig utemiljö.

Flera kommuner har också drivit tidsbegränsade projekt i samarbete med andra aktörer. Dessa har lett till större kunskap och ibland även till att nya metoder och verktyg utvecklats, exempelvis i Borlänge kommun.

– Genom projektet förstår vi mer om hur kulturella skillnader mellan olika stadsdelar påverkar hur barn tillåts röra sig och vara ute. Vi går nu vidare utifrån det och funderar på hur man kan förbättra stråk och mötesplatser i det mera utsatta 60-talsområdet, berättar en tjänsteperson.

Nationellt och internationellt stöd för barnperspektiv

Det finns just nu, 2020, mer formellt stöd för barnperspektiv och barns delaktighet än på länge. Konventionen om barnets rättigheter, Barnkonventionen, är sedan 1 januari inkorporerad i svensk lagstiftning. På det nationella planet är Politik för gestaltad livsmiljö ett starkt kort som genererat flera myndigheter utökade uppdrag. Men har den nya arkitekturpolitiken påverkat arbetet ute i kommunerna?

Intervjuerna pekar på att frågor kring arkitektur och planering oftare är på agendan nu än för några år sedan, men att kommunernas eget arbete inte konkret påverkats av Gestaltad livsmiljö. Indirekt lyfts ändå frågorna om planering och utformning, och vissa kommuner uppger att de känner stöd. Tjänstepersonen på Borlänge kommun beskriver politikens genomslag så här:

– *Gestaltad livsmiljö är ett starkt ställningstagande! Med det i ryggen är det lättare att förklara samhällsbyggnad för politiker, och visa vad barnperspektiv och gestaltning betyder i stadsutvecklingen som helhet. Vi får hjälp att lyfta blicken från det enskilda projektet.*

De intervjuade kommunerna har alla svävande svar på hur barnkonventionen kan komma att påverka deras arbete. Några kommuner har arbetat i projekt där barn varit delaktiga och involverade i processer, men uppger samtidigt att så tidskrävande metoder aldrig kommer att kunna appliceras på ordinarie verksamhet. Det kostar för mycket. Flera kommuner uppger också att det gjorts eller planeras utbildningsinsatser, men ingen ser ännu hur arbetssättet skulle kunna förändras.

Universell utformning

ETT TILLGÄNGLIGT SAMHÄLLE FÖR alla är en målsättning som drivs från flera håll och där utformningen av de gemensamma livsmiljöerna är en nyckelfråga. I Politik för gestaltad livsmiljö beskrivs att en väl genomtänkt arkitektur, form och design kan bidra till en gemenskap i samhället som inkluderar alla och att en systematisk tillämpning av *universell utformning* ska vara ambitionen för samhällsbyggandet.

Med universell utformning menas att miljöer och produkter skall utformas så att de kan användas av alla utan att särskild anpassning behövs. Begreppet står även inskrivet i FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, som Sverige ratificerat, samt är en viktig princip för den svenska funktionshinderspolitiken. Trots detta är universell utformning ännu inte en grundpelare för arkitektur, form och design i Sverige.

Per-Olof Hedvall, docent och ämnesföreträdare på Certec, som är en del av Institutionen för designvetenskaper vid Lunds Tekniska Högskola, lyfter flera perspektiv och tankar. För ArkDes räkning har Per-Olof i ett kort format försökt fånga och beskriva några aspekter kring kommunernas arbete med att förverkliga den nya politiken. Texten bygger på intervjuer med fyra personer som arbetar med jämlikhets- och tillgänglighetsfrågor i stadsutveckling i fyra

medelstora eller större svenska kommuner som är på väg eller redan har börjat implementera universell utformning i sin verksamhet. Per-Olof har valt att kalla de intervjuade personerna Anna, Beatrice, Cecilia och David.

Intervjuerna visar att det finns både kompetens och vilja att arbeta med frågorna, men visar också att det finns ett behov av att frågan ses som allas ansvar, kommer in tidigt i stadsutvecklingsprocessen och inte hanteras som något som skall rättas till i efterhand.

Certec bedriver forskning och utbildning inom universell utformning. Våren 2020 fick Certec tillsammans med Lunds kommun och Göteborgs Stad finansiering från Vinnova för en analys av stadsutvecklingsprocessen med utgångspunkt i universell utformning. Syftet är att identifiera när och hur designmönster uppstår – mönster som har en inkluderande eller exkluderande inverkan på människors vardagsliv. Förhoppningen är att personer som arbetar med frågor kopplade till den gestaltade livsmiljön ska få en tydligare bild av hur universell utformning, i kombination med ett konkret funktionsrättsperspektiv, kan praktiseras i deras arbetsvardag.

Hur designar vi ett samhälle för alla?

DE SENASTE FEM ÅREN har begreppet universell utformning fått ett allt större genomslag i den svenska funktionshinderpolitiken. En viktig anledning till detta är att Sverige ratificerade den så kallade funktionsrättskonventionen år 2008. I konventionen förs universell utformning fram som huvudprincip och nationellt åtagande för allt nytt som skapas i samhället. Det innebär att alla nya produkter, varor, tjänster och miljöer ska kunna användas av alla medborgare, i största möjliga utsträckning.

Från perspektivträngsel till perspektivmys

Med införandet av universell utformning sker ett skifte i förhållningssätt och målgrupp, från arbete med tillgänglighet som är starkt förknippat med personer med funktionsnedsättningar till inkluderande design för alla baserat på universell utformning med alla medborgare som uttrycklig målgrupp. Fokus förflyttas till jämlik och flexibel användning, baserat på tanken att flexibilitet öppnar upp för olikhet och mångfald. Universell utformning handlar alltså inte om att skapa »one-size-fits-all«-lösningar utan om att ta höjd för att alla människor har olika tillgänglighetsbehov och att dessa varierar mellan situationer och livsskeden.

En sådan beskrivningssförskjutning är ingalunda oskyldig utan skapar både utmaningar och möjligheter för kommunerna. David säger:

– Man pratar ju perspektivträngsel gärna, en konkurrens om vad vi ska åstadkomma. Det finns ju en viss trängsel men vi vill gärna framhålla detta att perspektivträngsel det ska vi undvika. Det vi ska försöka åstadkomma är perspektivmys, där vi ifrån tillfälle till tillfälle kan bestämma vad det är som är mest relevant här, på utformningen menar vi då.

Flera av de intervjuade personerna pekar på att förverkligandet av universell utformning förutsätter att kommunerna lyckas med att överskrida traditionen att arbeta i stuprör, för att istället gå brett framåt, som Cecilia uttrycker det:

– Det är ju ett samverkansarbete just med de här tre parterna, kommunen, näringslivet och fastighetsägare. Att liksom gå tillsammans så att det blir brett för att göra en kulturförändring.

Universell utformning skapar också möjligheter för kommunerna att arbeta med jämlikhet och stadsbyggnad på nya sätt. Beatrice menar att universell utformning hjälper en att strukturera sina tankar:

– Nyttan är ju att tänka in många olika funktioner på en gång, så att man inte behöver ändra om senare för att man kommer på att man har missat nåt liksom. Men det är en utmaning att tänka in alla perspektiv som behövs. Och där behöver ju samhället i stort lära sig mycket mer, tänker jag.

Från reaktivt till proaktivt

De intervjuade personerna poängterar både problem och öppningar och vikten av att hålla balans dem emellan. Det är ofta lättare att ringa in och peka på otillgänglighet och svårigheter jämfört med att i precisa ordalag beskriva hur det ser ut när livet flyter på. En av utmaningarna som kommunerna ställs inför är skiftet från reaktiva insatser vid behov till proaktivt arbete med att »Göra rätt från början«. Cecilia berättar om en fråga hon fick nyligen:

– Ja men varför ska vi ha flex-omklädningsrum? Det behövs ju inte. Det är inga som efterfrågar det i alla fall'. Förstår

du? Att man har bestämt sig för det behövs inte för det är inga som efterfrågar, och då finns det inte. Och där har man liksom inte förförståelsen att nä men man efterfrågar det inte därför att man är redan exkluderad, man kommer inte så långt så att man frågar efter det. Man har redan lagt ner.

Hon menar att det är en del av implementeringsprocessen av universell utformning att få verksamheterna att skifta om till ett proaktivt förhållningssätt, med insatser direkt och inte vid behov:

– För att det är ju mycket arbete som håller på där man går efter med enkelt avhjälpta hinder.

Från kravställande på slutresultat till krav tidigt i processen

En av utmaningarna är att gå från kravställande på slutresultatet, ofta med sena insatser som följd, till att hitta sätt att bli tydliga i tidiga skeden av utvecklingsprocesser och ställa krav på leverantörer när det gäller universell utformning redan till exempel vid markanvisning och arbete med detaljplaner. Här återstår det en hel del arbete för kommunerna. Beatrice uttrycker det som:

– Jag tror att det behövs mycket mer guidning kring, dels tala om vad universell utformning är och hur man kan tänka kring det. Mycket kunskap behövs kring det. Hur ser det ut när det gäller universell utformning och verktyg för det liksom, för olika professioner eller olika verksamhetsområden.

Universell utformning kan upplevas som lite fluffigt och svårångat eftersom det inte lämpar sig för specifika mått kring antal centimetrar, kontrastmått och liknande. David säger:

– Vi betraktar ju universell utformning som en aspekt av allt det arbete som görs. Vi vill möta politikens ambitioner om ett samhälle för alla. Vi vill landa i den här inriktningen som vi alla strävar efter i samhällsutvecklingen. Men just detta att det är var mans ansvar och det är var mans roll att bidra till helheten, det är där någonstans som den springande punkten blir då i det här. Där är ju viljan att göra rätt från början central.

Cecilia poängterar vikten av att universell utformning kommer in tidigt i processerna:

– Det händer ju att vi får komma in när det kommer till det att det är ritningar, men då är det ju redan för sent. Vi behöver ju med in mycket tidigare med universell utformning. Och sen så är det tiden då. Att det ofta ska stressas fram. Och då väljer man den enklaste vägen. Den väg som man är van vid, den man alltid har jobbat med.

Från styckevisa konsultationer till pågående samskapande

Samtliga fyra kommuner har ett tillgänglighetsråd eller motsvarande. Flera av de intervjuade beskriver dock att arbetet i dessa kan vidareutvecklas för att tydligare gå mot samskapande som etablerad vana och integrerad del av arbetssätt och verktyg. För Beatrice utgör samskapande en stor del av uppdraget:

– Jag ser det som min främsta roll i mitt yrke nästan att få olika professioner eller funktioner eller människor att

samverka, samskapa. För jag besitter bara en bråkdel av den kunskap som behövs, eftersom det är så många perspektiv som behöver mötas kring universell utformning.

Samtliga tre kommuner som redan är igång med universell utformning pekar på sina strategier som sitt viktigaste styrdokument. Cecilia har nyligen lett arbetet med framtagning av en ny strategi för kommunens arbete tio år framöver:

– Och då har ju det varit väldigt mycket dialog. Dels med de andra förvaltningarna och bolagen, men också med funktionshinderorganisationerna. Och där har jag ju använt kommunens tillgänglighetsråd mycket.

David pekar på vikten av att starta med samskapande redan tidigt i utvecklingsprocesser:

– För sakkunskap det är en sak, men att ha erfarenhetskunskap av hur det kan vara, det hjälper till att konkretisera vad problemen egentligen är som man behöver fixa till när vi nu ändå har tänkt förändra nånting i våra styrprocesser eller sättet vi gör saker och ting på och så där. Där kan ju samråden med funktionshinderförbunden vara otroligt viktiga. Det ställer ju också krav på att man kommunicerar allting på ett sådant sätt att man inte behöver vara expert på att diskutera det här, för att vi har redan kokat ner det till vad det handlar om. Att man förstår vad det är man ska diskutera. Det är fullständigt omistligt, en omistlig sida för kommunen det här med erfarenhetskunskap.

Från särkostnader till integrerade tillgänglighetsvinster

Tillämpningen av universell utformning inom kommunerna innebär även en utmaning när det gäller att gå från beräkning av tillgänglighetsinsatser kopplade till särskilda kostnader och budgetposter till synliggörande av den ekonomiska hållbarheten i att göra rätt från början. David säger:

– Den här myten om att det är kostnadsdrivande det tror jag är en felsyn. Man pratar vanligen i termer av anpassningar i efterhand och då är det ju en extra kostnad. Det är inte så konstigt att man i det utgångsläget tycker att det är kostnadsdrivande för att det verkar som att det är något extra hela tiden, istället för att utforma det som vi ändå bygger på ett sådant sätt att vi undviker efterkonstruktioner.

Cecilia är inne på samma linje:

– Man tycker ju liksom att inledningsvis så kanske det kostar mer. Men man fixar liksom inte att se att man vinner ekonomiskt på sikt. För att det kan ju kosta mer inledningsvis.

Beatrice menar att det ekonomiska särtänkandet fortfarande är närvarande i hennes kommun:

– Ibland får jag höra 'du borde ha en budget för tillgänglighet'. Men hallå, tillgänglighet är ju en del av allt, säger jag då. Så en utmaning är att man fortfarande ser det som ett särskilt.

Vad behövs för att komma vidare – Politiskt tryck

Anna arbetar i en kommun som ännu inte har satt igång med implementeringen av universell utformning. Hon tänker högt kring vad som blir viktigt för att komma igång:

– Att det kommer uppifrån, att nu ska vi jobba med detta. Det kan ju räcka ganska långt. Då tror jag man skulle kunna komma ganska långt även utan lagstöd faktiskt. Men nånstans måste det komma ifrån. Det är otroligt svårt som tjänsteman att jobba med detta själv, för man blir ju lite gnällig då. Det är så svåra frågor i alla fall, och så himla mycket i det här. Så att det, det krävs nog att alla är överens, tror jag, om att nu ska vi jobba med universell utformning.

Även Cecilia pekar på politikens roll för att skapa efterfrågan på universell utformning:

– Men verksamheterna har ju tusen andra frågor också. Det måste ju in i det, i hela systemet, så att det ska bli hållbart och kvalitetssäkrat. Det måste ju in i mål- och budgetarbetet, måste bli efterfrågat från politiken för att tjänstepersoner ska driva det. Annars har man som tjänsteperson så himlens mycket annat att göra så att då gör man nåt annat i stället, om inte politiken efterfrågar det.

Vad behövs för att komma vidare – Statens roll

Cecilia tycker att staten borde bli tydligare i sin kommunikation av universell utformning:

– Att man inte gör det till en sarsak, utan att det ingår i allt. Att det blir universell utformning på det sättet också. Att det här gäller alla. Det är väldigt ofta att staten kommunicerar ut liksom, det är särskilda delar och om det gäller för funktionsnedsatta eller barn eller vad det nu är, så lägger man till det. Utgångsläget är liksom inte att det här gäller för alla, oavsett.

Staten har även en viktig roll att fylla när det gäller uppföljning av framväxten av universell utformning, menar Beatrice:

– Men hur vet vi när vi har lyckats? Hur kan vi mäta det? Vilka indikatorer kan vi följa för att veta att vi lyckas? För det tycker jag är en jätteutmaning att kunna mäta det.

David drar en parallell till hur staten har arbetat med jämställdhetsfrågor:

– Jag tror att det behövs helt enkelt regeringsuppdrag som handlar om att man bearbetar funktionshinderfrågorna på en strukturell nivå även på samma sätt, med samma ansats, som man har tagit sig an jämställdhetspolitiken och konkretiserat den på olika sätt. Det skulle jag vilja se från statlig nivå. Och sen är det ju alldeles utmärkt att länsstyrelserna har fått ett uppdrag också att stödja kommunerna. Och det behövs även mer forskning, samhällsekonomisk analys av vad det kostar när vi hindrar folk från att göra det som de egentligen skulle vilja kunna göra.

Universell utformning – om att skapa ett samhälle för alla

I vårt samtal kring vad som är viktigt idag och blir viktigt i framtiden återkommer David till vikten av att se universell utformning som ens eget ansvar - inte som någon annans problem:

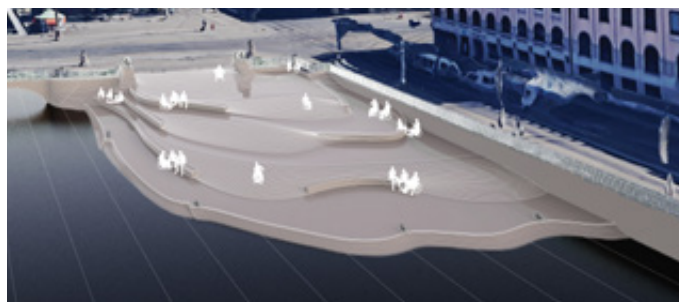
– Min bestämda känsla är ju att funktionshinderfrågorna alltid betraktas, eller utgångspunkten är bland folk, att det är någon annans problem. De upplever eller ger uttryck för

i alla fall, att ja men det här är ju inte relevant för mig. På vilket sätt, jag sysslar ju inte med funktionshinderfrågor? Vad ska jag göra med det här? Varför ska jag göra det här, det behöver vi övervinna? Det finns en ovana, som uttrycks genom detta då också, en ovana av att arbeta med funktionshinderperspektivet. Man vet att det är viktigt, man vet att det existerar, men hur gör man det rent praktiskt, där finns det en ovana. Så länge det är nån annans ansvar att möta de här behoven så kommer ju inte jag att göra det, resonerar väl folk. För att man ser inte hur man själv kan bidra. Man har inte upptäckt det än.

För Anna kommer universell utformning med en förhoppning om att slippa gallerdurkar i framtiden:

– Alla är så överhopade liksom med sitt och sin lägsta kravnivå liksom. Men att visa att det inte är ännu en jobbig grej. Det är ju det svåra liksom. Visa hur bra det kan bli. Hur fint det kan bli. Hur vackert det kan bli. Det tror jag skulle vara en framgångsfaktor faktiskt. Att hitta vackra lösningar också. Det finns ju. Men ofta är det ju de exklusiva projekten i nån renovering av nån kyrka eller så där, att man verkligen anstränger sig. Men det kan ju verkligen göras väldigt fint. Det kan också göras väldigt fult. Och det är så tråkigt. Det är ju trist för alla.

Blir då 2020-talet det årtionde då universell utformning på allvar slår igenom? Ja, kanske. Även om de intervjuade personerna arbetar i kommuner som är av lite olika storlek och belägna i olika delar av landet så arbetar de likartat med införandet av universell utformning i sitt systematiska arbete med stadsutveckling. Det må vara hänt att det är färre personer inblandade i verksamheten i mindre kommuner och att antalet projekt inte är lika stort, men de är ofta lika komplexa och perspektivrika som projekt i större städer. De utmaningar och möjligheter som kommuner ställs inför med universell utformning är likartade och det finns därför goda anledningar att tro att de har en hel del att lära av varandra. Det politiska trycket finns redan och den kulturomdaning som universell utformning förutsätter är påbörjad i flera kommuner. Jo, nog känns det som att vi som samhälle är redo att börja skriva på ett nytt blad om hur människor kan komma samman och skapa ett samhälle för alla.

Designförslag för Lejontrappan, Göteborg av Mikaela Steby Stenfalk i projektet Unikt publikt, ArkDes 2019.

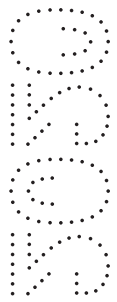

Illustration: Ralph Erskine. Ur ArkDes arkiv.

Trygga gemensamma rum

TRYGGHET I DE GEMENSAMMA rummen är en stor samhällsfråga som blivit allt mer aktuell de senaste åren. Samtidigt är det en tvärsektoriell fråga som är svår att få grepp om. Trygga offentliga rum är näst efter grönskan viktigast i den framtida planeringen enligt de som svarat på ArkDes nationella undersökning. Samtidigt pekar flera av de studier och enkäter som ligger till grund för denna rapport på att tryggheten i samhället minskar, och i en del studier upplever mer än hälften av de tillfrågade att deras vistelsemiljöer är otrugga. Det är en stor utmaning att hantera för oss som arbetar med att gestalta de gemensamma rummen.

Ett tryggt samhälle för alla är en nyckelfråga i gestaltningen av framtidens livsmiljöer. I Politik för gestaltad livsmiljö beskrivs att en brist på trygghet i den egna närmiljön kan innebära en begränsning i människors möjlighet att leva ett gott liv.

Linda Kummel, planeringsarkitekt, strateg och enhetschef för ArkDes Think Tank initierade 2018 arbetet med ett kunskapsunderlag och en konferens på tema trygghet. Linda identifierade ett behov av en ökad kunskap om hur arkitektur och design kan bidra till att skapa miljöer som upplevs trygga. En studie med fokus på att utvärdera trygghetsskapande insatser i stadsrummen och ge svar på frågan

om vilka metoder som fungerar och vad de som arbetar med gestaltande yrken bör tänka på i utformningen av bebyggelsemiljöer togs därför fram.¹¹ Rapporten lyfter att platsens läge inte alltid är givet och oföränderligt. Genom stadsbyggnadsprojekt är det fullt möjligt att inte bara skapa tryggare platser utan också tryggare lägen. Det kan exempelvis ske genom nya överblickbara kopplingar mellan platser, ökad täthet som leder till ökad närvaro av människor och ny bebyggelse som vänder sig mot platsen och på så vis ökar den informella övervakningen.

Linda har i sin artikel beskrivit hur trygghetsfrågan är större än att arbeta med punktinsatser för säkerhet. Trygga stadsrum kommer av väl gestaltade livsmiljöer, där rörelsemönster, vistelseytor och objektens koppling till varandra spelar en avgörande roll. Men det handlar också om att människor behöver mötas i staden och ett behov av en ökad tolerans för olikheter i samhället i stort.

Texten bygger på en artikel som tidigare har publicerats i Aktuell hållbarhet.

¹¹ Hur tryggt blev det? Effekttstudie av fyra trygghetsskapande åtgärder i stadsmiljö, 2019.

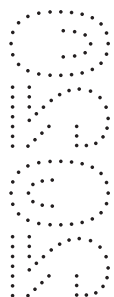

2019

Hur skapar vi trygghet i de gemensamma rummen?

BEHOVET AV, ELLER LÄNGTAN efter trygghet tar sig många uttryck. 2018 nominerades Riksbyggens kampanj »Doften av trygghet« till Svenska Designpriset i kategorin identitet/produktdesign. Dofter som hembakat, kaffe och blommor hade tagit skepnad i en rad elegant formgivna dofter för hemmet. Urvalet kom från en Sifo-undersökning där över 1000 personer fått svara på frågan »Vilka dofter påminner dig om trygghet?«. Genom kampanjen ville byggaktören skapa ett inlägg om att trygghet inte bara är fakta och statistik utan också starkt kopplat till känslor. För trygghet handlar mycket om känslor.

PÅ KONFERENSEN »Tryggare kan ingen vara?» som hölls på ArkDes 2019 lyfte psykologen Amrita Törngren Golkar människans behov av överblickbarhet, vägvalsfrihet och att känna sammanhang. Amrita såg ett behov av att på samhällsnivå skapa förutsättningar för att minska oron och att människan i grunden har de rätta förutsättningarna för att bli tryggare. Hon menade att det är upp till samhället att helt enkelt skapa situationer och rum där människan får träna sin tillit till andra. Den sociala delaktigheten kan därmed öka själva upplevelsen av trygghet.

Går det att bygga bort otrygghet?

Trygghet i de offentliga eller gemensamma rummen är en tvärssektoriell fråga. Hur stadsbyggnad och stadsmiljö påverkar människors trygghet och vilka beståndsdelar i stadsmiljön som kan ge en ökad trygghet är idag en relativt grund kunskap.

I flera av Sveriges städer upplever mer än hälften av de tillfrågade att deras vistelsemiljöer är otrygga. I många kommuner finns därför idag tydliga mål om en tryggare stadsmiljö. »Stockholm ska vara en socialt sammanhållen stad med en levande, tillgänglig och trygg stadsmiljö för människor med olika behov» står det i Stockholms översiktsplan och Helsingborgs stad arbetar systematiskt med en »Handlingsplan för trygghet». Andra kommuner arbetar med enskilda insatser, ibland finansierade genom statliga bidrag från exempelvis Brottsförebyggande rådet eller genom så kallade Business Improvement Districts (BID). Men samtidigt är kunskapen om vilka åtgärder inom just stadsplanering och stadsmiljö som faktiskt bidrar till en tryggare miljö låg.¹² Få kommuner utvärderar de insatser som gjorts.

Vad är trygghet?

Trygghet är en subjektiv upplevelse och vad som upplevs som ett tryggt stadsrum varierar därför mellan olika individer. Den upplevda tryggheten beror på faktorer som ålder, kön, fysiska förutsättningar, socioekonomi och etnisk bakgrund men också hur stadsrummet är organiserat och vilka personer som befinner sig i rummet. Det finns dessutom många olika definitioner av trygghet. En vanlig definition är att trygghet är individens upplevelse av sin egen eller närståendes säkerhet. Trygghet skiljer sig således från säkerhet genom att trygghet utgår ifrån upplevelsen medan säkerhet utgår ifrån den statistiska risken att utsättas för brott.

Det finns otaliga exempel på platser som upplevs otrygga, men där det statistiskt sett är säkert att vistas. Ett klassiskt exempel är parken efter mörkrets inbrott. Undvikandet av en sådan plats grundas inte i fakta utan i ett mänskligt behov av att känna överblick, att kunna orientera sig och att kunna identifiera andra i rummet. Upplevelser eller känslor påverkar vårt beteende. Etnologen Elisabet Högdahls forskning visar också på att platsens historik, eller rykte, påverkar. Vissa typer platser framställs och reproduceras som otrygga i filmer och tv-serier, eller i det offentliga samtalet, medan

det i andra fall kan finnas en ryktesflora, ibland skapat på samhällsnivå genom utpekandet av en specifik plats eller en stadsdel som ett »utsatt område». Amrita Törngren Golkar lyfter exemplet med klottret. Hon menar att klottret i sig är en representation, där vi genom att dra slutsatser kring hur klottret kommit dit kan uppleva rädsla, trots att det kanske rör sig om en fullt laglig graffitivägg. Men vi kopplar samman det med otillåtna handlingar som begås på undanskymda platser. Svårigheten att sätt fingret på trygghet och säkerhet i stadsrummen kan alltså resultera i att vi bygger statistiskt sett säkra miljöer men som människor upplever som otrygga, men också att berättelsen om platserna skapar en ogrundad otrygghet. Här finns ett behov av att mötas.

Samtidigt lyfter många av de som arbetar med brottsprevention behovet av grindar, belysning och kameror för att förhindra brott. Beroende på vilken utgångspunkt som används i gestaltandet av de offentliga rummen kan miljöerna således utformas väldigt olika. I en enkätstudie från 2019¹³ där trygghetssmordnare och stadsplanerare tillfrågats syns stora skillnader mellan hur dessa yrkesgrupper ser på fysiska barriärer och öppenhet. De flesta planerare (60 %) är emot avgränsningar med fysiska barriärer som svar på trygghetsproblem. Trygghetssamordnare, däremot, är inte lika enade om att detta är problematiskt. Bara 17% av de tillfrågade trygghetssamordnarna anser att barriärer inte skapar trygga och säkra områden.

Viktigt att komma ihåg är också att platsen är del av ett sammanhang. En punktinsats löser sällan en trygghetsproblematik, utan insatserna bör ske längs med de stråk där människor rör sig. Och när nya stadsmiljöer skall skapas är vikten av överblickbarhet i de offentliga rummen också sammankopplad med skötsel, kvällsaktiva bottenvåningar och identitet – att känna sig hemma i rummet. Utformningen av ett stadsrum är således så mycket större än enskilda trygghetsinsatser – det handlar om att skapa livsmiljöer.

¹² Brottsförebyggande och trygghetsskapande perspektiv och åtgärder i samhällsbyggnadsprocessen, Boverket 2019

¹³ Trygg stadsmiljö i praktiken: Visioner, exempel & tips, KTH 2019

Del tre:

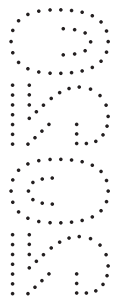
Vägen framåt –

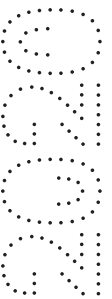
medskick till

framtida arbete

En bred politik men smala uppdrag

Politik för gestaltad livsmiljö har nu funnits i två års tid, och mängder av ny kunskap och initiativ har sett dagens ljus.

Vägledning, rapporter och initiativ utgår dock från smalt formulerade uppdrag, där begreppet Gestaltad livsmiljö snarare ligger i bakgrunden och de enskilda delarna som arkitektur, kulturvården eller offentlig konst lyfts fram. Det innebär att frågor som ligger på tvären, som påverkansmöjligheter, trygghet och segregation inte fått ett stort genomslag. I det fortsatta arbetet är det viktigt att fånga upp bredden i politiken, trots att de uppdrag som delats ut till myndigheterna är förhållandevis smala.

DET FINNS OCKSÅ EN rad initiativ i samhället som handlar om hållbar utveckling av våra städer och samhällen men som inte alls tar med perspektivet om hur den fysiska miljöns form påverkar frågor som hälsa, segregation, klimat och energi. Perspektivet gestaltad livsmiljö behöver genomsyra fler projekt och processer i synnerhet dem som initierats av staten. Det är därför viktigt att frågan lyfts i uppdrag och instruktioner till statliga myndigheter inom hela området hållbar samhällsutveckling.

ArkDes gör bedömningen att det nationella målet kan uppnås först när de myndigheter som har regeringsuppdrag att i olika delar verkställa politiken också utgår ifrån hela målet och politikens bredd, inte endast utvalda delar. Det finns en stor möjlighet att ytterligare samverka mellan myndigheterna, att vidga och koppla ihop uppdrag och att ta del av varandras erfarenheter men då krävs också att det i regeringsuppdragen till berörda myndigheter poängteras att hela begreppet skall beaktas.

För att få genomslag i frågor om arkitektur och gestaltad livsmiljö är också informella styrmedel som nätverk, kunskapshöjande och främjande insatser viktiga att arbeta med som komplement till de mer formella verktygen som lagar och ekonomiska stöd.

Ökad kunskap ger delaktighet

I preciseringarna av målet Gestaltad livsmiljö lyfts att metoder som byggs upp kring gestaltungsprocesser kan bidra till ökad inkludering och ökat demokratiskt deltagande. I underlagen till denna rapport står det dock tydligt att människors delaktighet i stads- och samhällsutvecklingen i stort eller ens i sin egen närmiljö är bristande. Det handlar både om en upplevelse av att det inte går att påverka, eller att det finns en kännedom om möjligheter men som inte används av olika anledningar. Här står de gestaltande professionerna inför en utmaning. När demokratiska processer ska flytta ut i stadsmiljön och allmänheten ska engageras i stadsutvecklingsprocesserna är kunskap en grundläggande faktor. Dels behövs kunskap från de yrkesverksamma sida som handlar om hur allmänheten involveras på bästa sätt och hur deras inspel tas om hand. Men en samverkansprocess underlättas även av en kunnig allmänhet. Ju större insikt människor har i gestaltad livsmiljö – och då särskilt beståndsdelarna arkitektur och stadsutveckling – desto bättre svar kan ges på de frågor som kommunen eller andra aktörer vill ha svar på.

Här bedömer ArkDes att det finns ett behov av att utbilda framtidens invånare i både möjligheterna att påverka stadsutvecklingsprocesser, men också att öka kunskapen om vad gestaltning och omhändertagande av våra gemensamma miljöer faktiskt kan betyda. I den akademiska världen sker redan nu förändringar där kursinnehåll på exempelvis

arkitektskolorna i större grad lyfter begreppet Gestaltad livsmiljö och vad detta vidgade perspektiv på gestaltad livsmiljö innebär. Flera goda exempel på hur ett ökat medborgardeltagande kan åstadkommas behöver skapas, lyftas och spridas. Här har Sveriges kommuner och regioner en viktig roll!

Dålig gestaltning kostar

Att prioritera kvalitet och hållbarhet framför ekonomiska värden är ett av målet Gestaltad livsmiljöns preciseringar. Samtidigt vittnar flera av de intervjuade personerna som arbetar i kommunala processer om att de ser formuleringen som svårhanterlig. Dels saknar många en samstämmighet i de modeller som finns för att arbeta med hållbarhetsfrågor i byggnads- och stadsutvecklingsprocesser, dels anser många att det saknas ekonomiska beräkningsmodeller som möjliggör satsningar på långsiktig samhällsnytta och investeringar där vinsten hämtas hem långt senare i form av exempelvis ökad hälsa. Här har Rådet för hållbara städer fångat upp arbete som pågår inom BRP+ och nya forskningsprojekt som SIGURD har påbörjat arbetet med att försöka få olika ekonomiska modeller i en stadsutvecklingsprocess att mötas. Svaren är än så länge långt borta.

ArkDes bedömer att det är mycket viktigt att följa denna fråga under de kommande åren. Genom Rådet för hållbara städer finns goda möjligheter för myndigheterna att gemensamt bidra till nya metoder och att sprida kunskap om dessa.

Hållbarhet i upphandling

I preciseringarna av målet Gestaltad livsmiljö lyfts att ett medvetet upphandlingsförfarande i offentlig sektor är grundläggande för att säkra kvalitet och hållbarhet. Flera kommuner, särskilt de mindre, upplever sig sakna möjlighet att ställa krav på byggaktörer av rädsla för att dessa ska välja en annan plats att investera i. I underlaget till denna rapport står det tydligt att byggkvaliteten har sjunkit de senaste åren, särskilt i storstäderna.¹⁴ Detta har till stor del att göra med den kraftigt ökade produktionen, där antalet nya bostäder som kommit ut på marknaden har varit överordnade politiska mål. Att ställa krav på hållbarhet och kvalitet, och en samstämmighet över kommungränserna, kan ge det stöd som kommunerna behöver för att bli förebildliga. Här har nyligen Upphandlingsmyndigheten fått i uppdrag att stärka kompetensen och tillhandahålla metodstöd och vägledning för hur kvalitetsfrågor som avser arkitektur och gestaltad livsmiljö kan tas tillvara vid offentlig upphandling.

ArkDes bedömer att det finns ett behov av att ta fram kunskapsunderlag kring kvalitativa boendemiljöer ur ett bredare perspektiv och hur de handlas upp. Ett designperspektiv, som styr bort från det linjära till det cirkulära,

kan på flera sätt gynna dessa satsningar liksom en utökad kunskap om hur upphandling av processtöd för delaktighet kan genomföras. Frågan är således vid. Då Upphandlingsmyndigheten också skall genomföra sitt uppdrag i nära samarbete med Boverket och inhämta synpunkter från ArkDes, Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd finns goda möjligheter att det breda perspektivet kan tas om hand.

Förebildlighet ger stolthet

I preciseringarna av målet Gestaltad livsmiljö lyfts att det offentliga skall agera förebildligt. Samtidigt bedöms kunskapen fortfarande vara relativt låg bland statliga ägare och förvaltare. Få statliga byggherrar har en arkitekturpolicy som genomsyrar arbetet, ännu färre arbetar med uppföljning kopplat till gestaltning. Även vad gäller konst och kulturmiljö är kunskapsnivån låg. I nuläget arbetar endast två statliga beställare systematiskt med offentlig konst i samband med ny, om och tillbyggnad. Samtidigt är Politik för gestaltad livsmiljö styrande för statliga aktörer.

Här bedömer ArkDes att det finns flera möjligheter i det fortsatta arbetet. Ett arbete har påbörjats inom Samverkansforum för att lyfta goda exempel, och ArkDes har tillsammans med Boverket, Riksantikvarieämbete och Statens konstråd en viktig roll i att inspirera och kommunicera kring gestaltningens nyttor. Därutöver finns ett värde i att lyfta Gestaltad livsmiljö i de uppdrag som ges till statliga myndigheter för att ytterligare stärka politiken och förmedla en vidd av målsättningar och koppla ihop flera frågor. Genom ägardirektiv och instruktioner finns goda möjligheter att närma sig målsättningarna med politiken.

Flexibilitet och återbruk

Flexibla byggnader och planer, men också möjlighet att återbruka byggnader och byggmaterial är en viktig framtidsfråga enligt många av de som intervjuats inför denna rapport. I politik för gestaltad livsmiljö omnämns detta bland annat i avsnitt 7.9 och målets preciseringar. Hur byggnader kan designas för att användas för flera olika ändamål, olika grupper eller över olika tidsperioder kommer att vara en designutmaning som framtidens arkitekter behöver arbeta med i högre grad. Det gäller även i stadsplaneringen där detaljplaner och bygglov behöver utformas för en ökad flexibilitet, eller för att möjliggöra funktionsblandning i en högre grad än vad som är standard i många av de planer som antagits de senaste åren.

Det finns också ett behov av att stärka förutsättningarna för en god och långsiktig hållbar förvaltning av arkitektoniska, kulturhistoriska och konstnärliga värden vid förvaltning och underhåll av samhällets gemensamma miljöer och byggnader. Här kan stora vinster göras.

Här bedömer ArkDes att det finns en stor potential i att verka för bättre incitament för återbruk och flera funktioner, och att Sveriges kommuner i sina planprocesser mer aktivt ser till det långsiktiga perspektivet för de byggnader som planeras och förvaltas. Det kan handla om förhöjda bjälklag, utrymme för ventilation eller flyttbara väggar, men också att redan från början planera för en byggnads liv på sikt. Möjligheterna är många.

Gemensamma rum

Stadens gemensamma rum som gator, parker och torg är en viktig fråga i politik för gestaltad livsmiljö, och lyfts bland annat i avsnitt 7.3. De offentliga rummens betydelse har i dessa Coronatider ytterligare förstärkts. I dessa rum spenderar många människor en stor del av sitt liv, och de kan erbjuda allt från rekreation och folkliv till konst som habitat för till exempel fladdermöss eller bin. Hur nya stadsdelar kan utformas för att möta dagens behov av rekreationsyta är en stor utmaning särskilt för storstäderna. Gator och vägar som en gång designats eller omgestaltats för att ge full framkomlighet för biltrafiken, eller för att ge plats för stillastående fordon, ses idag som misstag som måste rättas till. Hur dessa gemensamma rum kan utformas för att till fullo utgöra väl gestaltade livsmiljöer är en viktig fråga i det fortsatta arbetet, både vad gäller att skapa nya rum som att förvalta och bygga om det som redan byggts.

Här ser ArkDes ett stort utvecklingsområde för politikens måluppfyllelse. Att lyfta gaturummens utformning i relation till mobilitet liksom betydelsen av att säkra friytor för fler är viktiga frågor i arbetet med framtidens städer och samhällen.

Vägen framåt

För att komma framåt och uppnå det ambitiösa mål som Politiken för gestaltad livsmiljö syftar till krävs omfattande insatser i flera samhällssektorer. Politiken är bred och tvärssektoriell, men det är också en oerhört bra start för samverkan, samarbete och synergieffekter. Här har de yrkesgrupper som arbetar med gestaltning i sin vardag har ett möjligheternas fönster, men de måste våga kliva in i diskussionen och måste våga ta plats. Vägen framåt är att fortsätta verka för och med människor i utformandet av framtidens livsmiljöer.

14 Redan 2016 påpekade ArkDes, i rapporten *Snabba bostäder till varje pris?*, att livslängden på nybyggda bostäder minskar samtidigt som priserna ökar. I en rapport från Secretary International, där nyproduktion i Stockholm har kartlagts, framträder samma trend.

Källor

Enkätundersökningar och statistik

- Samhällsbarometern 2019
- Samhällsbarometern 2020
- Plan och byggenkäten, Boverket 2017–2019
- Allmänheten om offentliga platser, ArkDes 2019

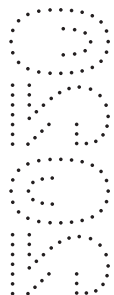
Intervjuade personer 2018–2020

Intervjuer med fyra representanter från samverkansmyndigheterna finns återgivna i rapporten.

- Lars Amréus, riksantikvarie, Riksantikvarieämbetet
- Helena Bjarnegård, Riksarkitekt, Boverket
- Lena From, enhetschef, Statens konstråd
- Kieran Long, Överintendent ArkDes

Följande personer har intervjuats i underlaget till denna rapport:

Karla Anaya-Karlsson, analytiker, Formas
Magdalena Blomquist, landskapsarkitekt, Umeå kommun
Anne Bronter, planerare, Malmö stad
Emelie Brunge, landskapsarkitekt, Nyréns
Victoria Buskvist, projektledare, Boverket
Caroline Dahl, forskare, SLU
Christer Larsson, särskild utredare Gestaltad livsmiljö
Per-Johan Dahl, lektor, LTH
Fredrik Drotte, arkitekt, ÅWL Arkitekter
Martin Erlandsson, forskare, IVL
Patrik Faming, projektledare, Boverket
Göran Finnveden, forskare, KTH
Hannes Flemming, landskapsarkitekt, Botkyrka kommun
Johan Holmqvist, forskare, IVL
Anders Johansson, utvecklingsledare, Göteborgs stad
Anette Johansson, projektledare, Boverket
Anette Löfgren, enhetschef, Boverket
Gustav Malm, handläggare, Vinnova
Cathrine Mellander Backman, utredare, Riksantikvarieämbetet
Karin Milles, stadsarkitekt, Norrköpings kommun
Fredrika Mårtensson, forskare, SLU
Åsa Mårtensson, uppdragsledare, Statens Konstråd
Ronnie Nilsson, projektledare, Uppsala kommun
Pernilla Wählin Norén, stadsarkitekt, Borlänge kommun
Per-Anders Olsson, planerare, Borlänge kommun
Rasmus Renglin, projektledare, Boverket
Hanna Ridefelt, forskningssekreterare, Formas
Ann Rodenstedt, forskningssekreterare, Formas
Helen Runting, forskare, KTH
Caroline Stigsdotter, projektledare, Boverket
Ulrika Åkerlund, sakkunnig, Boverket

Rapporter/Artiklar

- Arkitektens roll: Bostadsritande arkitekter i Stockholmsområdet. E. Stenberg, ArkDes, 2019.
- Arkitektens roll: Forskningsnära arkitekter i Stockholmsområdet 2018. Theory into practice. ArkDes, 2019.
- Att bygga billigt är dyrt. Finansieringens påverkan på boendets kvalitet och hållbarhet. C. Crona. Chalmers/Sweco, 2019.
- Brottsförebyggande och trygghetsskapande perspektiv och åtgärder i samhällsbyggnadsprocessen. Boverket, 2019.
- Byggnadsanknuten offentlig konst – Kunskapshöjande insatser för förvaltning av den offentliga konsten som del av kulturmiljön, maj 2019.
- Fem viktiga åtgärder för att minska byggsektorns klimatpåverkan, Johan Silfwerbrand. Samhällsbyggaren okt 2019.
- Hur tryggt blev det? Effekstudie av fyra trygghetsskapande åtgärder i stadsmiljö. Spacescape. ArkDes, 2019.
- Kommunernas arkitekturpolicier – en kartläggning, Sveriges Arkitekter, 2019
- Kulturhistoriska värden i plan- och byggprocesser, Slutrapport, Riksantikvarieämbetet 2019.
- Politik för Gestaltad livsmiljö (Prop.2017/18:110)
- Snabba bostäder till varje pris? ArkDes, 2016.
- Survey of the swedish apartment. Secretary international, 2019.
- Trygg stadsmiljö i praktiken: Visioner, exempel & tips. V.Ceccato och R. Petersson. KTH, 2019.
- Underlag till nationell arkitekturpolicy. Boverket, 2017.
- Uppföljning av fysisk planering och gestaltning, Boverket, 2018.
- Öppna jämförelser folkhälsa 2019, Folkhälsomyndigheten, 2019.

ArkDes

ARKDES

Thinknet